

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTRODUZIONE CRITICA ED ERMENEUTICA

OPERA POSTUMA

Vol. I. — GENESI

PADOVA

Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto

1871

כא

יח (א) וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים
 לִפְנֵיהֶם: (ב) כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָדִי שֵׁשׁ שָׁנִים
 יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעַת יָצָא לַחֲפְשֵׁי חֲנֹם: (ג) אִם

(א) ואלה המשפטים: משפט שם נגזר מן הפעל, וענינו פסק דין שהופט נזר, והנה לא תרצה לא תנאף לא תגזיז אינם משפטים, אך הם זרשים וכללים גדולים אשר אין בני אדם נריכים ללמדם מפי השופט, כי כל אדם מודה בהם; אבל סדינים האמורים בפרשה הזאת הם ענפים אשר יכול נהם חלוק הדעות, ובהם בני אדם נריכים לשופט שיחתך הדין, לכך נקראים משפטים. ולכיות כי כן דרך השופט לגזור מי חייב למי, והוא מודיע מי ראוי שיתן ומי ראוי שיקבל, מזה נמשכו לקרוא בשם משפט לכל מה שהוא ראוי לאיש פלוני, או לדבר פלוני, אם לטוב, כגון כמשפט הנכות בלמטה פסוק ט'), משפט הכהנים (דברים י"ח ג'), משפט הנכורה (שם כ"א י"ז), אם לרע, כמו משפט מות לאיש הזה (ירמיה כ"ו י"א), ונדברים שאין בהם רוח חיים, כגון את המשכן כמשפטו (למטה כ"ז ל'), חקת הפסח וכמשפטו (במדבר ט' י"ד), וכסכיהם כמשפטם (שם כ"ט ו'), כלם ענינם מה שראוי לאותו דבר, מה שהוא לזכותו דבר. גם האל יג לו משפט, והם הדברים שרצונו שבעשה אותם לעבודתו, כטעם את משפט אלהי הארץ (מלכים ב' י"ז כ"ו); וכן בפרשה הזאת כשהשלים המשפטים שבין אדם לתזרו, הזכיר גם משפט אלהי הארץ, והוא שעת ימים תעשה מעשיך, שלש רגלים תתן לי, ושאר הענין (למטה כ"ג י"ב-י"ט); ואומנם שרש שפט (אשר איננו לא בלי ארמית ולא בלי ערבית) כ"ל נגזר מן שָׁפַט, כי ראש המשפחה נקרא שפט, וראש המשפחה הוא היה קצין שוטר ומושל בבני משפחתו, ע"כ נקראו הנשיאים והקצינים שפטים, כטעם דן ידין עמו כאחד שפטי ישראל; ומי שהעם בוקרים בו לעשות מעשי שפט, לגזור אומר וקוס, וכלם כשמעים אליו כאילו הוא ראש המשפחה, נקרא (במילוף) ב"ת נפ"א) שופט. אשר תשים לפניך: עיין למעלה י"ט ז'. (ב) כי תקנה תר: התורה אשר דרכיה דרכי נועם ורחמים פתחה משפטיה כמשפט העבד והאמה אשר בימי קדם היו נחשבים כבהמה, ולא היה השופט דן דינם ורצו רינם נגד אדוניהם.

XXI

(1) Queste poi sono le leggi che presenterai loro. (2) Quando tu faccia acquisto d'un servo ebreo, egli servirà sei anni, e nel settimo uscirà in libertà senza pagar nulla. (3) Se sarà

עבד עברי: ישראל, ע' ר"ש ור"א נע. כי תקנה עבד עברי: בכל אופן שיהיה, בין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב"ד, בין כך ובין כך יולא בשש, בן כראש פשט הכתוב, כי אחר שלא פרט לך איך תהיה הקנייה הזאת משמע כי בכל אופן שיהיה קנייתו עבד עברי יולא בשש. ובנתיחא (קדושין י"ד) נחלקו בזה, ולדעת תנא קמא, מוכר עצמו כמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב"ד אינו כמכר אלא לשש, מוכר עצמו אינו כנרצע וכו'; והר"מנס (הל' עבדים) פסק כתנא קמא, ואין בן דעת רש"י, כי בויקרא (כ"ה מ') כתב עד שנת היובל יעבד עמך אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מושיאו, ואם מדבר במוכר עצמו חסני עביו (עיין פירושי בפסוק שאחר זה) אשר לדעת ת"ק אין לו משפט שש, כי יכול למכור עצמו ליתר על שש. גם דברי ריב"ז לפי מה שהם בקדושין כ"ב ובתוספתא דבבא קמא פרק ז' מוכרים שנים מוכר עצמו כנרצע; אבל לפי מה שהם נמכילתא הם כדעת תנא קמא; ור"ש (למטה פסוק ו') הכנים נדברו ריב"ז שתי הסדרות. ואמנם מה שפירש רש"י כאן כי תקנה מיד ב"ד שמכרוהו בגבחה, אין בוונתו למכר שמוכר עצמו אינו צדיקים אלו, אך כוונתו ליישב יתור המקראות, שלא תהיה פרשת ובי ימוך אחיך מיותרת. והנה כאן לא הזכיר כלל ענין שנת היובל, ואחר זמן נאמרה פרשת היובל (ויקרא כ"ה) ואם כתוב עד שנת היובל יעבד עמך ואלו מעמך הוא ובניו עמו, ואחר שניתנה תורת היובל היא פוסלת בזה מה כל תורה שלפניה, ואם פגע בו יובל בתוך שש יולא ציובל; ואע"פ אין תורה שש בעולם, ולא חסני שכתוב עד שנת היובל יעבד עמך יתחייב העבד לעבד אחר שש שנים, שהרי מצינו ירמיה מוכר בני דורו על זה ואומר להם (ל"ד י"ג י"ד) כה אומר ה' אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הולילי אותם וגו' וק"ל שבע שנים תשלמו איש את אחיו העברי אשר ימכר לא ועבדך שש שנים ושלמתי חסני מעמך; א"כ מה שכתב עד שנת היובל יעבד עמך אינו אלא בעבד כנרצע שלא רכש לנפשו בשש, ואם בכללו ג"כ ואם פגע בו יובל בתוך שש יולא למרות. **הפשי:** שם נקבה, ע"ד ל' ארמית, כמו **בולי** (דניאל ב' ה'), ועל מהבא ל"הק היה משפטו ב"ד בסוף (תפשיט), כמו מרבית מרבית. (ג) **אם בגפו יבא:** גף, כף, חף מוריס כסוי, וזהו בתוספת כ"ן כנף מוריס

בְּנֵפוֹ יָבֵא בְּנֵפוֹ יֵצֵא אִם־בֶּעַל אִשָּׁה הוּא
וַיֵּצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: (ה) אִם־אֲדָנִי יִתֶּן־לּוֹ אִשָּׁה
וַיִּלְדֶּה־לּוֹ בָּנִים אוֹ בָּנוֹת הָאִשָּׁה וַיִּלְדֶּיהָ
תְּהִיָּה לְאֲדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְּנֵפוֹ: (ו) וְאִם־אָמַר
יֹאמֶר הָעֶבֶד אֶהְבֹּתִי אֶת־אֲדָנִי אֶת־אִשְׁתִּי
וְאֶת־בְּנֵי לֹא יֵצֵא חֲפָזִי: (ז) וְהִגִּישׁוּ אֲדָנִי
אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל־הַדָּלֶת אוֹ אֶל־
הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדָנִי אֶת־אָזְנוֹ בַּמֶּרְצַע וַעֲבָדוּ
לְעָלַם: (ח) וְכִי־יִמְכַר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ
לְאִמָּה לֹא תֵצֵא בְּצֵאת הָעֶבְדִּים: (ט) אִם־

כסוי (ישעיה ל' כ', וכן בל' ערבני), וחזה כנפים, ובארמוית נפין, ע"ש שמכסין העור,
והנה נגפו כמו בכסותו, כלומר לכדו בנגדו (כפי' ר"ש), ע"ד כי במקלי עצרתי את
הירדן הזה (ברא' ל"ג י"א), אם בעל אשה הוא: לפי הפשט גם אשתו בלה עמו
בבית האדון, ומשרתת בבית, וזה ילדק במוכר עמו, שהוא יכול להמכר עם אשתו,
אבל לדעת ר"ש וקצת מר"ל שפירשו פרשה זו במכרהו ב"ד לא ילדק זם שתיהם האשה
ממכרת בעון בעלה שגנב, ולפיכך אמרו וכי מי הכניסה שחלא? אבל מניד הכתוב
שהקונה עבד עברי חייב במזוכות אשתו ובכיו, וכל זה לארצות מדת הספד והרחמים
בישראל, וגם במוכר עמו לא התירו חכמים שחבא האשה לבית האדון, אבל חייבו את
האדון לפרנס אותה ואת בניה והיא יושבת בביתה ומעשה ידיה לעמלה ולא לאדון, כן
פסק הרמ"ם (אך להר"מנן האדון לוקח מעשה ידי האשה והבנים, אלא שהיה ברשות
עמלה ולא חבא אל ביתו לעבוד עבודתו), ולפיכך על פסוק ויגאל מעמך הוא ובכיו עמו
(ויקרא כ"ה מ"א) שהוא בלא ספק במוכר עמו חפכי עביו, אמר ר' שמעון (והביאו
ר"ש) אם הוא ממכר בכיו מי מוכרן. אבל התורה כמו שהתירה שיהיה האב מוכר את
בנו הקטנה, כן נראה שהתירה שמוכר עמו ואת אשתו ואת בניו הקטנים, והנה

venuto solo, solo uscirà; se sarà ammogliato, uscirà sua moglie con lui. (4) Se il suo padrone gli darà una femmina, e questa gli procreerà figli o figlie, la femmina e i suoi nati saranno del suo padrone, ed egli uscirà solo. (5) Se però il servo dirà: Amo il mio padrone, la mia donna, e i miei figli; non voglio uscire in libertà. (6) Il suo padrone lo presenterà al tribunale, e fattolo accostare all'uscio, o allo stipite, il padrone gli forerà l'orecchia colla lesina, e quegli lo servirà per sempre. (7) Se poi un uomo venderà sua figlia per serva, non uscirà com'escono i servi [ma verrà sposata dal padrone o da un suo figlio]. (8) Se non piace al suo padrone, in guisa

ידוע כי בניו קדם היה האב שליט על בני ביתו ומייהם נידו (כנראה מדברי יהודה הוילאוו ותשרף), והחורה נטלה ממנו השלטון הזה ולא החירה מיתת בן סורר ומורה אלא על ידי גורת האופטים; וכן מכירת האשה והבנים הותרה בתורה שכתב ונאסרה בתורה שבעל פה. ועוד הוסיפו (קדושין כ') כי אין האדון מוסר לו שפחה כנענית אח"כ יש לו כבר אשה ובנים, וזה (כדברי תלמידי משה כהן פורטו) כי אין ראוי שילמד עבדים לאדוניו קדם שיקים מלות פריה ורביה, ויעמיד בנים להקים שמו בשראלי. (ד) אשה: שפחה כנענית, ע' ר"ש. (ו) אל האלדדים: אל האופטים, כמו למטה כ"ב ח', והטעם שגריך שילך אל האופטים ויעשה הרגיעה לפניהם, כדי שאם העבד יתחם אח"כ ויקוף בעבדות, לא יוכל להכחיש כי נרצונו כמעבד אלו, ולא יוכל ללכת אל האופטים ולהתערעם על אדוניו הכוזב אותו לעבד אחר שש שנים. ועבדו לעולם: כמשמעו, אלא שאח"כ נאמרה פרשת היוכל, ופסלה במקצת מה שנאמר קדם לכן, ע' למעלה ב'; והנה מנהג רגיעת האזנים מלאוהו הולכי מרחקי ארץ נוהג גם בין הפרסיים וההודיים שרועים אזני הילדים לקדם לעבדות אליליהם, והילדים ההם נקראים בל' הרו Dasa או Dasai, כל' עבד (ראו'); ואולי לכך רנה ה' שמהם רגיעת האזנים סימן עבדות וגנאי כדי להרחיק את ישראל מאותו מנהג ע"י. ולדעת הכורס (ר') הערץ האמצעית (הרגיעה היא לאות שאינו עובד מלך חיו, אלא בנחירה ורעון. (ו) לא חצא בצאת העבדים: כעבד עברי שאינו יוצא אלא אחר עבדות שש שנים, אבל הנערה אם קודם תשלוש שש שנים תהיה ראויה להנשא, יקחנה האדון לאשה כמו שמפרש והולך; ואין זה סותר כלל מה שנאמר במשנה תורה (ט"ו י"ב) כי ימכר לך אחיק העברי או העבריה ועבדך שש שנים, כי אם אינו מדבר בקטנה שמכרה אביה אלא בגדולה המוכרת עצמה, ואין בה תורת ייעוד. והנה הדבר מובן מאליו שלא נא הכתוב להחמיר על הבת אלא להקל ואם נשלמו שש שנים קודם שתצא סימנים היא יוצאה בשש. (ד) אשר לא יעדה: שאינו רוצה ליעדה לו לאשה (רא' נס). והנה העיקר

רָעָה בְּעֵינַי אֲדֹנֶיהָ אִשְׁרָלָא יַעֲדָה וְהִפְרָה
 לְעַם נִכְרִי לֹא־יִמָּשֶׁל לַמִּכְרָה בְּבִגְדוֹ-בָהּ:
 (מ) וְאִם־לִבָּנוּ יִיעָדְנָה כְּמִשְׁפֹּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה-
 לָהּ: (י) אִם־אַחֲרֵת יִקְחֶלּוּ שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ

לא נאלץ כמו שהוא כתוב אלא שהמקרא קצר, ושיעורו אשר לא יעדה לו, וכן חנניו
 עקילם סומכום ותואודוואון אשר לא יעדה באלף, וכן בתרגום סורי ושומרוני, תם
 חונקלם אפשר שתרגם די לא יקיימנה ליה, והסופרים השמיטו מלת לא, לפי הקרי;
 אח"כ מנחתו בתרגום כ"י משנת קע"א (ואולי הוא יותר קדמון) דלא קיימה ליה. ור"ז
 פירש לפי הקרי שהיה לו ליעדה, ורא"ב בע ורמ"בן (ג"כ לפי הקרי) פירשו שלא מנחה
 חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה, כי הקנהה נת ישראל, לקחתה לו לאשה
 יקנה אותה, והנה היא מיועדת לו מן הכתם. והפסד: אניה, כי אסור לו להנכיס
 עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפנתי לקחתה; גם לא יוכל למכרה לעם נכרי בנזאו
 לנכר בה, כי זאת בנייה שימכור אדם בתו למי שלא יוכל לישא אותה (רמ"בן), ושלא
 ינימנה ללאת בשא (תלמידי מוה"ר מרדכי מורטארה). ומפני שהנכרי שהיה משעבדה
 לעולם היה יכול להרבות כסף מקנתה יותר מהעברי שלא היה משעבדה יותר משא,
 לכך הוצרכה התורה להזהיר על האב, לבלתי יאמר ממכרנה לנכרי שישלם אותה יותר
 (יח"ק ז"ל). ור"ז פירש הוראת ההפעיל שהאדון יתן לה מקום להסדות ולנאות, והוא
 כדחזקיה (קדושין י"א ב'), ורא"ב בע פירש שהאדון יבקש פדיונה ויקבלנו. לעם נכרי
 לא ימשול למכרה: אזהרה לבית דין שלא ימכרנה לגוי (מכילתא), כלומר שלא ינימו
 לאב שימכרנה לגוי, אולי אחרי ראותו שאינה יפה למזוא חן בעיני אדוניה ליעדה,
 תעלה בדעתו למכרה לנכרי (תלמידי מוה"ר ש"א). והיום ג' אדר תקנ"ט כ"ל פירוש
 והפדה שישתל האדון אלל קרובים שיפדו אותה, או דוה או בן דוה יגאלנה או א'
 מכל בני משפחה ומכל בני שטטה יגאלנה; ופירוש לעם נכרי לא ימשול למכרה, שאינו
 ראוי למכרה לאיש משנת אחר שאין לו קירבה, שאם יקנה אותה ישמעבד בה, לא
 כן איש עמשפחה אם יפדה אותה וינימנה לחרות, או יקנה לו לאשה, וכבר מנחתו
 מלת עם שעיניו שנת, כגון לקהל עמים (ברא' כ"ח ג', וי"ח ד'), גם הוא יהיה לעם
 (שם מ"ח י"ט), עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), כדיני עמים כאלפיו (תהלים מ"ז י');
 ומנחתו נכרי שעיניו זר אע"פ שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יוכלנו (קסלת ו' ב'),

(*) לא קרי

che non la destini a sè, la lascerà riscattare [da qualche suo congiunto]; però non sarà padrone di rivenderla a gente straniera [a persona d'altra tribù, e che non le sia parente], che sarebbe tradirla. (9) S'egli poi la destinerà a suo figlio, questi la tratterà secondo il diritto delle fanciulle [cioè da moglie e non da serva]. (10) Se poi (il padrone la sposerà, ma) ne pren-

ועבדך בנים ככרי (משלי ה' י'), ככרי ואל שפתיך (שם כ"ז ב'), וכן כל ככריה שנס' משלי. ובימי קדם שהיו להם ספרי היוחסין היו כל בני שנת א' מכירים קורבתם זה עם זה, וכל מי שהיה מאותו שנת יתכן שיגאל את בת שנתו, אבל בני שני שנים לא היו נחשבים כקרובים, אלא זרים היו זה לזה, ואח"כ במשך הדורות נשכחה הקרובה שבין אנשי שנת א', והיו גם בני שנת א' זרים וככרים זה לזה, ולא היה אדם שיפדה כי אם שאלו הקרוב אליו; לפיכך הוגדרו רז"ל לפרש לעם ככרי לגדר אחרון, כי ידעו כי כל איש מישראל חף אם הוא מאותו שנת, ככרי הוא לה, ולא יפדנה להושיאה למרות, אלא אם יקנה אותה יעבדה לו לשפחה. בבגדו בח: שאם ימכרה לאיש ככרי שאיננו ממעמדתה, זאת תהיה בגידה בה. (ט) כמשפט הבנות יעשה לה: הנה הלוקח אותה יתנהג עמה כמשפט עם בנות ישראל, והוא שאלה כמותה ועונתה (רש"י על פי המכילתא) ולא תהיה קלה וזוהיה בעיניו כשפחה. (י) אם אחרת יקח לו: אם יקחה האדון, אבל יקח עוד אשה אחרת זולתה. שאלה: אלו מוכותיה, מל' וימטר עליהם כעפר אשר (תהלים ע"ח כ"ז) (מכילתא ורוב המפרשים ורז"ל תנ"י), ורז"ל צ"ע פירש שנקרא המזון אשר מפני שמועמיד הנזר. וענתה: זו דרך ארץ, דברי ר' יאשיה ואחריו רוב המפרשים; והנה ר' יאשיה במכילתא מפרש מלת ענתה מל' משכב אוחה ויענה, זה רחוק מאד; ורז"ל צ"ע כתב: ופירוש וענתה על המשכב שהוא עת דודים, כי מלת עת במסרין כו"ן כמו אחת, עכ"ל; וכן כתב רד"ק (שרש עת) ועונתה, עת הקבוע לתשמיש, כמו שאמרו רז"ל עונה של ת"ח מע"ג לע"ג וכו' ע"ש, זה דבר שאין הדעת סובלתו, שהמורה תכנה ביאת אדם אל אשתו בשם עת קבוע, מלבד שאין בכל המורה שום לוח הקציעות לענין זה. ואשר אני אחזה לי הוא כי נדקו דברי רז"ל צ"ע שהמלה מלשון עת, ומלת עת מסרין כו"ן, וכן מלאכו שאומרים כל' ארמית כַּעַן, כַּעַת כַּעַן, וְכַעַת בלא כו"ן; אמנם כ"ל כי מלת עת אין תחלת הוראתה על היום, אך תחלת הוראתה כהוראת השרש אשר ממנו לוקחה; והנה שרש ענה הוכח תחלה על הדבור המתירם לדבור זולתו, ומורה ג"כ זמרת ב' כמות בני אדם שזמורין אלו כנגד אלו, ומורה ג"כ עשיית בקשת זולתו וחליי שאלתו; ומן השרש הזה מלת יען המורה על יחס המסובב בהנערפות אל סבתו, גם מלת למען המורה על יחס המעשה המורה על יחס המעשה בהנערפות אל התכלית המבוקשת על ידו; וכן מלת כַּעַן אין

וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע: (יא) וְאִם־שָׁלַשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ וַיֵּצֵאָה חֲנָם אֵין כֶּסֶף: ס

עיקר הוראתה על הזמן, אך היא מלה קושרת הנמשך מן המדובר עם הקודם, כטעם
אם כן אפוא, כגון אימי נדר במלכותך וכו' וכו' כען דכאל יחקרי ופשרא יהוה
(דכאל ה' י"א י"ג), וכן ואנא שמעת עליך די חבול פשרין למפער וקטרין למשרא כען
הן חבול כתנא למקרא (שם שם י"ו), וכן אחיעטו כל סרכי מלכותא וגו' כען מלכא תקיס
אפרא (שם ו' ת' ט'), וכן כען ידיע להוא למלכא די הן קריחא דך תתנא (עזרא
ד' י"ג), כען כל קבל די מלח היכלא מלכא וגו' על דנא שלמנא והודענא למלכא
(שם שם י"ד), וכן כען שימו טעם (שם שם כ"א); וכיונא בזה מלת עתה, כגון אחת עתה
ברך ה' (ברא' כ"ו ט'), ועתה ארור אחת (שם ד' י"א), חולתם רבים; וכן מלת וְכִנְיָתָה
אז וְכִנְיָתָה (עזרא ד' י' י"א ו"ז, ח' י"ג) כ"ל הוראתה כמו כֵּעַן אז וְכִנְיָתָה, והיא
שגורה בפי הארמיים בתפלת אנגרותיהם, אחרי דרישת השלום. והנה הזמן להיותו מן
הביורים היותר מופשטים לא הוכח שם עזמי אליו בצמיכת מה שהוא בעצמו, אבל קראו
שמו עֲנֵתָה, עֲנֵתָה וְעַתָּה, והכוונה על התנאים הראויים לכל דבר דבר לפי מה שהוא,
אשר בהתאמתם יכון הדבר ההוא לענין מה כטעם עת לאהוב ועת לשנא, ושאר
עמים שנקבלת (ג'), וכן ושריך בעת יאכלו (שם י' י"ו) בתנאים הראויים, וכן והנה עתך
עת דוים (יחזקאל י"ו ח'), היו כך התנאים הראויים (שם נכחו ושערך נחת) למשכנ
דמים, וכן דבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו כ"ג); וכן מלת עונה בל"ה, ענינה התנאים
הראויים בדבר המכשירים אותו לדבר מה, כגון המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת
מעשרות (פיאה פ"ד ט"ה, חלה פ"ג מ"ד) פירש הרע"ב (במס' חלה) כל א' כמשפט
המפורש בפרקא קמחא דמעשרות, עכ"ל; ובמעשרות (פ"א מ"ב) מפורש: מאימתי הפירות
חייבות במעשרות, התאנים משיבילי, הענבים והאבנים משיבילי וכו' וכו'. ואם כ'
הואלה מלת עונה להורות על הזמן בכלל, כמו שהושאלה מלת עת, עיין בערך, ערך
ע"ן, שז'; ואחרי הדברים והאמת האלה אומר אני כי וענתה הוא התנאי הראוי לה
במה שהיא אשה בעולת נבל, והתנאי הזה הוא התשמיש בלא ספק. והנה התורה ההירה
את האדון שלקח את אמתו לאשה, שאף אם יקח לו עוד אשה אחת אינו ראוי
לגרוע חקה של זו, ולא מפני שאניה עני עד שהוכרח למכרה לו לאמה, תהיה קלה
בעיניו מהאחרת שאניה עשיר, אך ראוי לו שיזכור תמיד כי בשלקת הראשונה השתעבד
לה בכל ממונו ובכל כחותיו, וקודם שיקח השנייה לריך שיראה אם ממונו וכחותיו כדאי
לשתי נשים, ואם לאו אין לו ליקח אשה שניה. וכל זה אחרת תורה במי שנשא את
אמתו, וקל וחומר במי שנשא בת חורין, שהוא חייב בלא ספק בשארם כסותה ועונתה,

derà (anche) un'altra, non deve diminuirle [alla prima] il vitto, il vestiario, e la coabitazione. (11) Se (alcuna di) queste tre cose [sposarla, darla al figlio, o lasciarla riscattare] non le farà; uscirà [giunta che sia a età da marito], senza pagar nulla.

לפי שיעור מחובו וכחיותו, והתורה לא כנכסה בפרטי הדברים שאין להם סוף, ורז"ל עשו כמו שעשו בכל שאר חלקי התורה, והגבילו השיעורים שאם יפחת הצעל מהשיעור המוגבל לו לפי מה שהוא אדם, תוכל אשתו לבא ללעגוק חנם לפני ב"ד והם ייקרו אם פושע הוא או אנוס הוא; ואם פושע הוא ינוו עליו לתת לה חקא או יאלמנה מחיותו. והנה ח"ז בנכמתם ונזקתם ראו כי האשה איננה כלי, ולא נבראת לתועלת האיש ולהנאתו בלבד, אלא איש ואשתו שני שותפים, התחברו ברטוב לעזור איש את רעהו בזהבנה ואחרת, ולא לבד השגיו שלא יהיה האיש גורע חק אשתו, אלא השגיו גם על הפרטים היותר קלים, לבלתי יהיה האיש גורע הנחת אשתו, כגון אם אחר הוא בנגדו והיא בנגדה; ומה כבוד מאמרו בשכר שמשפין עממן (כדה ל"א), והפך מזה מזד אחד דרכי הכנלים, שאינם מנקשים רק הנאת עצמם והם משוטטים תמיד לבקש זמה, וכשיהם כחאסות בעיניהם ויושבות עונות אלמנות חיות, והפך מזה מזד אחר דרכי המתחכמים, אשר האשה היא להם כשפחה לשרתם, וְכֵסֶם לשמירת בריאותם (לא יבעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר וכו' וכו', הלכות דעות פרק ד'). אלא יי שמורתו היא תורת משה והמשנה והתלמוד, הוא אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מנפשו ועליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמות ס"ב). ורש"י גם ואחרים פירשו עובתה מלשון מעון, כלומר בית דירא; ורז"ל וגוי' פירשו ג"כ מל' מעון ופירשו Cohabitation, והוא כנוי לתשמיש; ור' יוכנן במכילתא אומר שארה כמותה, כמות שהיא נופלת לשארה, אם הייתה ילדה לא יתן לה של זקנה, אם הייתה זקנה לא יתן לה של ילדה, ושלא יתן לה של ימות הקמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות הקמה, אלא בותן לה כל אחד ואחד בעובתה, ולרמ"ב דעת אחרת, ורקוקה היא מאל. (יא) ואם שלש אלה: אחת משל אלה (כמו אם יגע טמא כפא בכל אלה, חגי ב' י"ג) שיקחנה הוא או בנו, או שיתן מקום לפדותה (רז"ל ורוב המפרשים). ורבים חשבו (לפי עדות רא"ב) שהכוונה על שארה כמותה ועובתה, וכן דעת החזקוני, גם דון יצחק נוטה לפירוש זה; ור"ל כי הפירוש הזה לא יתכן, שאם כבר לקחה לו הרי היא אשת איש, ואיך תלך מחבו בלא ספר כריתות שהיה מותרת לכל אדם? ומלינת חנם אין כסף תלדק נאמה ולא נאשת איש. ואם תאמר כופין אותו ליתן לה גט, א"כ העיקר חסר, וא"ת הנה במקום אחר (דברים ט"ו י"ב) כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים א"כ אף הכערה מחויבת לעבד שש שנים ואינה יולאה בהנחת סימנים, דע כי לפי הפשט שם מדבר במוכרת עצמה, ואינה קטנה, וכבר הניחה סימנים, ואז היא

(יב) מִכָּה אִישׁ וּמֵת מוֹת יוֹמָת: (יג) וְאִשְׁרֵי לֹא
 צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִירוֹ וְשִׁמְתִי לָךְ מָקוֹם
 אִשְׁרֵי יָנוֹם שָׁמָּה: ס (יד) וְכִי־יִזְדֹּא אִישׁ עַל־
 רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזִּבְתִּי תִקְחֵנוּ
 לְמוֹת: ס (טו) וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: ס (טז) וְגִלְבֵּי אִישׁ וּמִכְרוֹ וְנִמְצָא בִירוֹ

נריכה לעבוד שש שנים, אבל כאן מדבר בקטנה שמכרה אביה וכשתגדיל ולא ירעה האדון לקחתה לו לאשה או לתתה לבנו או לפדוטה, היא יוגלה למפאי בלא פדיון. (יב) מִכָּה אִישׁ: בכל דבר שיהיה אפי' בידו, זה בין שעשה בו חבורה, בין שלא עשה בו חבורה, כי לשון הכה עיקר הוראתו הקיש גוף על גוף, ואח"כ הושאל על ההרגה, כגון וה' הכה כל בכור. ופית: בין מיד בין לאחר זמן כי לא אמר ומת תחת ידו כמו בעבד (למטה כ'), וכמו שלמדנו למטה (י"ח ו"ט) מח"ש שגם המכה מתוך חריבה ולא ימות וכפל למשכב לא ינקה א"ל א"כ יקום המוכה והתהלך בחוץ; וזה שניאר זה למטה רחוק מכאן, אינו אלא מפני העבד שאם יעמוד יום או יומים לא יוקם: והכה לפי הפשט גם אם לא נתכוון להמית כשהכה בדעת ובכוונה להכות, ימות אם מת מחמת המכה ולא מחמת דבר אחר שנוסף עליו במקרה; זה אמנם יתחלק לפרטים אין להם מספר, והתורה הניחה המשפט לשופטים, ור"ל נטו זה להקל ולא להחמיר, ע' סנהדרין פ' ט'. פוֹת יוֹמָת: ע"י ב"ד, ואם יש לנהרג גואל ראשי לנקום דמו, כי זה נלמד מזה שאמר מיד ואשר לא נדה וגו' ושמתו לך מקום אשר יכוס שמה כלומר שיכוס מן הגואל (וכמפורש בס' במדבר ל"ה י"ב למקלט מנואל) שאל"כ למה יכוס? הלא א"ס כי השופטים לא מיתוהו בלא דרישה ומקירה אם הרג בשוגג או במזיד, והיה די שיאמר: רק אשר לא נדה והאלהים אנה לידו לא ימות; ובמכילתא אמרו בהפך: מות ימות, בנ"ד, או אינו אלא שלא בנ"ד, ת"ל ולא ימות הרוג עד עמדו לפני העדה למשפט, עכ"ד; אך כ"ל ברור שאם היתה כוונת התורה לאסור גאולת הדם בהחלט מה לזרד לערי מקלט? והנה כוונת התורה להרחיק גאולת הדם, אך לא אסרה אותה, ואם הרג גואל הדם את הרוג חוץ מערי מקלט אין לו דמים; ואמנם לא כל אדם יש לו גואל, ולא כל גואל ירעה להסתכן כדי להמית הרוג, ועוד בכמה ענינים אחרים נאמרה המליצה הזאת

(12) Chi percuote un uomo, e questi ne muoja, sarà fatto morire. (13) Per chi poi non avrà operato meditatamente, ma Iddio gli avrà fatto avvenire il caso [d'esser causa dell'altrui morte] ti destinerò un luogo, dove fuggirà. (14) Quando poi uno sorga audace contro il suo prossimo, uccidendolo pensatamente, dallo stesso mio altare lo strapperai, perchè muoja. (15) Chi percuote suo padre, o sua madre [senza che ne muojano], sarà fatto morire. (16) Chi ruba una persona e la vende, e venga trovata nelle sue mani [nell'atto della vendita]; sarà

מות יומת, שאין ספק שהמכור ימות ע"י כ"ד; והנה השופטים לא יתכן שיטעמו אלא ע"פ עדות; ובמקום אחר מפורש שדרך שיהיו שני עדים; ור"ל הוסיפו ההתראה כדי להבדיל בין שוגג לחזיד, וגם זה להקל. מות יומת: בכיף, או אינו אלא וכו', ת"ל שופך דם האדם נאדם דמו ישפך, עדיין אני אומר יקח לו דם משני איברים וימות, ת"ל וערפו גם את העגלה נחל ואתה תזער הדם הנקי, הקושא שופכי דמים לעגלה ערופה, מה עגלה ערופה בזהות הראש, אף כל שופכי דמים בזהות הראש (מכילתא), וגם זה להקל להכיר מיתתו, על פי מאמרו ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתת יפה, ועיין למטה פסוק ט"ו. (יג) צדה: קרוב לשרש נוד, וענינו ארץ ובקש להזיק, כמו ואתה נודה את נפשי לקחתה (ש"א כ"ד י"ג), נלדיה (במדבר ל"ה כ'), בלא נדיה (שם שם כ"ג), וכן הנייד חורב לב"מ ומשתדל להמיטם או לתפסם. והאלהים אגה לידו: אך האל הקרה לו מקרה רע, שיהיה הורג את רעהו בבלי דעת; כל מה שאין אדם עושה בכוונה ורצון מיתם לאל בזה הסוג, כי מה שהוא צערכו מקרה, בגזרת האל הוא. ושפתי לך מקום: אקבע לכם ערים למקלט כשתנחלו אל הארץ (וכן דעת רש"י). אשר ינום שמה: מפני הגזל, ע' בפסוק שלמעלה. (יד) מעם מזבד: המקדשות והמזבחות היו מקומות מקלט לכל הקדמונים, ע"כ אחר שאמר ושפתי לך מקום אשר ינום שמה, הוכיח כי אין מקלט לחזיד, ואכילו יתפשו בקרנות המזבח יקחוהו משם וימיתוהו. (טז) ומה אביו: אפי' לא מת בזה, וגם זה יתפרד לפרטים אין מספר, כי רחוק הוא שמות על הכאה כל שהיא, ור"ל פירשו בעושה מצורה. ואמו: או אמו, ור"ל בע' וכן האפודי במעשה אפוד שלו מפרשים ומכה אביו ומכה אמו, וכן נראה דעת נה"ט. מות יומת: בחנק, או אינו אלא נאמת מכל מיתת האמורות בתורה, אמרת זו מדה האמורה בתורה, כל מיתה שנאמרה בתורה כחם אין אתה רשאי לדורשה להחמיר עליה, אלא להקל עליה, דברי ר' יאשיה (מכילתא). (טז) וגונב וגו' ומכרו ונמצא בידו: לפני פירשתי כדעת הכורס ומכרו או נמלא בידו, וכן פירשתי והתעמר בו ומכרו (דברים כ"ד ז') או מכרו; ועתה (ד' סיון תר"ט) כ"ל שאין זה משפט נדק, שימות הגנב אם רק הביא בן חורין לביתו והעניד אותו, אבל אם ימכרו לאחרים,

מוֹת יוֹמָת: ס (יח) וּמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: ס (יח) וְכִי־יִרְיֶבֶן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ
 אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל
 לַמִּשְׁכָּב: (יט) אִם־יָקֹום וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־
 מִשְׁעָנָתוֹ וְנָקָה הַמֶּכֶה רֶק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרָפָא
 יִרְפָּא: ס שני (כ) וְכִי־יִכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ
 אוֹ אֶת־אִמָּתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמָת תַּחַת יָדוֹ נָקָם

אז נגמר המעשה הרע, ואזדה מרות האיש ההוא ללמיתות, כי מי שקנה אותו קנה
 אותו בדמים ומוצב שגדן הוא משתעבד בו, כי כספו הוא. והנה פירוש וכמלא בידו
 בשעת המכירה, אם יש עדים שידעו שזהו בן חורין, וראוהו בידו והוא מוכר אותו
 לאחרים, אז הוא קיים מיתה, ור"ל הממירו עוד יותר קודם שיהיה אדם קיים מיתה
 והנריכו גם עדים שנכחו, כי סוף סוף אף אם הם מכירין אותו שהוא בן חורין, יתכן
 שאחרים גנבהו ומכרהו לו. (יח) ומקלל אביו וגו': בימי קדם היה האב שלישי בנפשו
 לעבדו ולהמית כמו שידוע מד"ה של האומות, וכן בתורה מנאנו יהודה אומר הונחזה
 ותשרף (בראשית ל"ד כ"ד), והנה התורה נטלה השלטון הזה מן האב ונתתו לב"ד,
 ולפיכך הממירה על הבנים כי כבר היו מורגלים בכך; אמנם השופטים אין ספק שסיו
 נוטים להקל, ע"פ מה שמקרה להם משה בע"פ, וכן מנאנו ר"ל מזריכים שמהם הקללה
 בשם המפורש; והנחת זה בן סורר ומורה, וגם שם הנריכו ר"ל תנאים רבים, עד
 שמיתתו קרוב למנעו; וזה אמנם כלל גדול, הרבה משפטים נריכים להאחר דרך גזום
 ואיום, מצלי שילדק להנחיתם לפעל אלא בתנאים שאין מניחותם קרובה; והנרים אלו
 נריך שיהיו נחשבים לשופטים בסתר, ולפיכך נטחנו לשמוע תמיד אל השופט אשר
 יהיה בכל דור דור. ולענין סמיכת הפרשיות נ"ל שהכתוב הולך מן הקשה אל הקל,
 פתח בנורא (מכה איש ומת), ופירש פרטיו (שוגג ומזיד), אח"כ הזכיר מכה אביו בלא
 מיתה, ואח"כ גזנב איש שאינו ממיתו אך משעבדו כעבד, אח"כ הזכיר מקלל אביו,
 שהוא דבור בעלמא, ומ"מ הוא ממיתה; אח"כ הזכיר המכה בתוך מריבה שהוא קל
 מכלם, כי לפעמים פטור ממיתה. וכי יריבון וגו': במקרה ספרים מלת אנשים נעם

fatto morire. (17) Chi maledice suo padre, o sua madre, sarà fatto morire. (18) Qualora alcuni uomini contendano, e l'uno percuota l'altro con una pietra, o con un pugno, e l'altro non ne muoja, ma rimanga obbligato al letto; (19) Se indi si alzerà e camminerà fuori (di casa) sul suo bastone, il feritore sarà immune; soltanto lo indennizzerà del tempo, in cui avrà dovuto restare inoperoso, e ne assumerà la medicatura (20) Qualora taluno percuota il suo schiavo, o la sua schiava, [non israelita], col bastone, e quegli muoja sotto la sua mano, sarà

רביעי, אך א"ם שהכין בזקף. (יט) על משענתו: על מקלו, מיד יקרה המכה, אך אם אח"כ ימות המוכה, כי יש לתלות שהוא גרם לעצמו שלא נשאר כשהחל להבריח, ור' ישמעאל (במכילתא) דורש כיון חל על משענתו, על דבוריו, זה חמורא. רק שבתו יתן: יסלם לו שכרו שהיה משתכר בימי חוליו שנטל ממלאכה, והמלה יתן שמהיה משרש שבת, ויותר קרוב היתה מן יאב, כלומר ישיבתו בבית, והוא הפך והתהלך בתוך (ראב"ע). ודפא ירפא: למנוח מכתו, וכיוצא ברפואות פירויות, זה אם ע"י עצמו ואם ע"י רופא. והנה המקרא הזה אינו מדבר אם קטע ידו או רגלו, אלא שהניחו לידי חולי הכרפא, ולפיכך פירשתי רק שבתו יתן על מה שנטל ממלאכה בימי חוליו, לא מה שנטל כל ימיו מומת המכה ההיא; ורז"ל דברו גם על אם קטע ידו או רגלו, ופירושו רק שבתו יתן על בטול מלאכתו משם ואילך כל ימי חייו, וע' למטה פסוק כ"ד. ודע כי גם בדמי הרוויים הקדמונים נחלל דין תשלומי רפוי נזק ושבת, וזה (לסוס (fr. 7. Dig. IX. 3. de his qui effud.) Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitas, ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt: praeterca operarum quibus caruit, aut cariturus est ob id quod inutilis factus est. Cicatricium autem, aut deformitatis, nulla fit aestimatio: quia liberum corpus nulla recipit aestimationem. וכאן ראוי להתבונן כי רז"ל חייבו המובל בכתבו לשלם גם הנזק והבזות, אבל לפי תורת הרוויים המובל חייב בתשלומי רפוי ושבת וזקף, ואינו חייב בתשלומי לער ובזות, כי (לפי דבריה) מי שהוא בן חורין אין לבטל תשלומיו. ראה כמה רחוק מדרך האמת קלת מחביו הדור שכתבו כי מחביו המענה למדו הדינים מתורות הרוויים. (ב) אַת עבדו וגו': עבד כנעני, ע' רש"י וראב"ע; והנה ידוע כי היה האדון שליט בעבדיו להמיתם, והתורה בטלה מחבו השלטון הזה ואם מת תחת ידו באופן שיש לשבט שנתכוון להמיתו, ימות האדון, אך אם יוס או יומים יעמוד באופן שיש לתלות שנתכוון ליסרו ולא נתכוון להמיתו, לא יוקם. וכן כתב הרמ"ם בנלכות רוח פרק ב', וז"ל: יראה לי שהמכה את עבדו בסיקין ובייף או

יִנְקָם: (כא) אֶךְ אִם-יוֹם או יוֹמִים יַעֲמֹד לֹא
 יִקָּם כִּי כִסְפוֹ הוּא: ס (כב) וְכִי-יִנְצוּ אֲנָשִׁים
 וַיִּגְפּוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יִלְדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה
 אִסּוֹן עָנוּשׁ יַעֲנֹשׁ כַּאֲשֶׁר יֵשֶׁת עָלָיו בְּעַל
 הָאִשָּׁה וַיִּתֵּן בַּפְּלָלִים: (כג) וְאִם-אִסּוֹן יִהְיֶה
 וַיִּתְּנָה נַפֶּשׁ תַּחַת נַפֶּשׁ: (כד) עֵין תַּחַת עֵין
 שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל:
 (כה) כּוֹיָה תַּחַת כּוֹיָה פָּצַע תַּחַת פָּצַע חֲבוּרָה

באָנן ואַגרוף וכיוצא בהן ואחדו למיתה ומת אינו דנין יום או יומים, אלא אבי' מת
 לאחר שנה נהרג עליו, לכך נאמר בשבט, שלא נתנה תורה רשות להכותו אלא בשבט
 ומקל ורצועה וכיוצא בהן, ולא נהבאת רמייה. נקם ינקם: מיתה כייף, עיין רש"י
 וראב"ע. והנה חלל הרומיים היה האדון שליט בעבדיו להמיתם בכל מיתה משוכה, ולאילו
 סנה שתייה, ומשך זה עד זמן הקיסרים אדריאנוס ואנטונינוס, אשר רחמו עליהם
 ואסרו הרעיתם (קלער). וכאן ראוי להזכיר דברי רז"ל במכילתא (הביא דבריה ר"ש
 כאן והוצאו גם בילקוט), ח"ל: והרי היה (עבד רבועני) בכלל מכה איש ומת! אלא נא
 הכתוב והוציאו מן הכלל להיות כדון דנין יום או יומים. הרי מובאר כי גם לדעת
 התנאים, גם העבדים הכנעניים בכללים נתורת מכה איש ומת, וישראל הכורג אותם
 חייב מיתה. ואעפ"כ מרץ עיון, כי מהמשך דברי המכילתא נראה כי תנא קמא האומר:
 "והרי היה בכלל מכה איש ומת" היה מפרש הכתוב בעבד עברי. (כא) אֶךְ אִם יוֹם
 או יוֹמִים: אחר גלשן זה כי יום לפעמים כולל היום והלילה, ולפעמים היום לבדו,
 ובאמרו יום או יומים משמע זמן שהוא קרוב ליום וקרוב ליומים, א"כ איננו היום לבדו,
 אלא לכל הפחות יום ולילה, כלומר מעת לעת, בדברי רבותינו. כי כספו הוא: וראשי
 הוא ליסרו, גם רחוק הוא שנתכוון להמיתו שהרי מפקיד ממונו. (כב) וְכִי יִנְצוּ:
 בידים, והוא קשה מל' ריב, כענין שני אנשים עברים נכים ויאמר לרשע למה תכה
 רעך (שמות ב' י"ג), בהיותו את ארס נהרים (תהלים ס' ד'); והואשלו על מריבה קשה

vendicato [colla morte del padrone]. (21) Però se durerà un giorno o due, non sarà vendicato; poichè è suo denaro. (22) Qualora alcuni uomini vengano alle mani, ed urtino una donna incinta, e questa abortisca, ma non avvenga la morte (della donna); sarà multato (il colpevole), secondo che gl'imporrà il marito, e pagherà per sentenza dei giudici. (23) Se però succederà la morte (della donna), metterai vita per vita. (24) Occhio per occhio, dente per dente, mano per mano, piede per piede. (25) Scottatura per scottatura, ferita per fe-

אע"פ שלא תהיה נידים, כגון אשר הלו על מזה ועל אחרון נעדת קרח בהנחות על ה' (במדבר כ"ו ט'). ונגפסו: יכו בנטנה במקרה, ולא בכוונה, כגון שבא להפריד ביניהם. ונגפסו: אחד מהם, ע"ד באש ישרפו אותו ואחריו, אחת מהן (רא"ב). ולא ירדה אסון: מיתה משונה ע"י מקרה רע, כמו פן יקראנו אסון (בראשית מ"ב, ד), והטעם שלא תמות האשה, כי העובר מסתמא ימות. עגוש יעגוש: מוקן, כמו ועגשו אותו מזה כסף (דברים כ"ב י"ט). ונתן בפלילים: הנענש יגלוס קנסו בהסכמת הזופטים, שלא יכחו לנצל האשה להכניד עליו הקנס יותר מן הראוי; וכן אמרו במכילתא: כאשר ישית עליו, שמוע אני כל שירנה, ת"ל ונתן בפלילים, מגיד שאינו משלם אלא ע"פ הדיקים; וקרוכה לזה דעת הרמב"ן, אלא שהוא מפרש ונתן על נצל האשה שישית עליו הקנס בפלילים, שלא יתן עליו עונש גדול יותר מכדי דמיאן. (בג) ואם אסון ירדה: באשה. ונתתה נפש תחת נפש: יומת המכה, אע"פ שלא נמכוון להכות את האשה; ורבותינו חולקים בדבר (סנהדרין ע"ט); ע' רש"י. (כד) עין תחת עין: אינו ענין למכה אשה הרה דוקא, אלא הואיל ואמר כפש תחת כפש סמך לו גם עין תחת עין וגו', לומר שכל חובל בחברו כאשר יתן מוס באדם כן יכתן בו, בין נמכוון לחבל בו, בין לא נמכוון לחבל בו, אלא בחברו, כמו שהוא הענין בגניפת האשה, ור"ל פירשו שמשלם ממון (ב"ק דף פ"ג), והנה מזה שכתוב זלזל תקחו כופר לכפש רוחא אשר הוא רשע למות כי מות יומת (במדבר ל"ה ל"א) ראינו ברורה שהתורה התורה לקחת כופר ממון בשאר תבילות שאין בהן מיתה, וכן למטה (כ"ט ו') ואם אור נגח הוא מתחול שלשום וגו' וגם בעליו יומת, אם כפר יושא עליו וגו', התורה התורה לקחת כפר ממי שלא המית בידיו, רק פשע בשמירת שורו; וזה מן הדברים שהביאה התורה ביד הזופטים, כי אמנם אם ימלא איש עשיר שלא יחוש לאבד ממנו וימלא קורת רוח בהזיקו לבני אדם, יוכלו הזופטים לעשות בו משפט כבוד עין תחת עין, ובתורות רומי (Tab. XII) כתוב: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio est. (כד) פצע: תחך; שרש פצע קרוב לשרש נגע, נגע (בארמית) נקע, פוץ, פגז, כפץ, כלם ענינם תחך, קריעה וצניעה; ור"ש פירש בלעז כנרדור (navradure), והוא מן הפעל העתיק

תַּחַת חֲבוּרָה: ס (כו) וְכִי־יִכָּה אִישׁ אֶת־
 עֵין עֲבָדוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אִמּוֹתָו וְשַׁחֲתָהּ לַחֲפָשִׁי
 יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינָיו: (כו) וְאִם־שָׁן עֲבָדוֹ אוֹ־שָׁן
 אִמּוֹתָו יִפְּלֵל לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת שָׁנוֹ: פ
 (כח) וְכִי־יִנָּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וּמָת
 סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת־בָּשָׂרוֹ
 וּבָעַל הַשּׁוֹר נָקִי: (כט) וְאִם שׁוֹר נִגָּח הוּא
 מִתְמַל שְׁלֹשָׁם וְהוֹעֵד בְּבָעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ
 וְהִמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בָּעְלָיו

navrer שְׁעִיבו blesser. חבורה: מכה בלא פרוק קנור, חלא הדס ננרר, ומרחית
 הבשר משתנה, והוא מעבין כמר חבורותיו (ירמיה י"ג כ"ג), וכן בלי ערבי שרש חב
 כאמר על מה שהוא מחומר בנוכס שוכס; ור"ש חרגס בלעז טקא (tache) והוא כחוס;
 ור' סעדיה פירש פלע שנירת עלס, ומנורה מכת דס. (כו) את עין עבדו: הכנעני
 לחפשי ישלחנו תחת עינו: זה יהיה סנה שימנע מהכות את עבדו מכת אכזרי,
 שאס ישחית א' מאזריו, ואפי' שנו, ינא לחרות, וכמלא האדון מפסיד כספו (רא"ב);
 ור"ל אמרו ככ"ד איברים אחרים העבד ינא לחרות, והס כ' אלנעות, ונ' אזנים,
 והחוטם וראש הגויה; וכנראה שאס השחית ידו או רגלו כל שכן שינא לחרות, ולא
 הונרכו ר"ל להזכירס, כי נהשחת היד או הרגל תשחתנה גס האלנעות. (כח) וכי
 ינח: חין נחיתס חלא נקרו, וכן הוא אומר ויעש לו נדקיה בן כנענס קרני בחל
 ויאמר כה אמר ה' באלס חנגת את ארס (מ"א כ"ב י"א), ויאמר בכור שור דר לו
 וקרני ראס קרניו בנס עמיס ננג ימדו (דברים, ל"ג י"ז) (כ"ק ד' ב' ע"ג), והנס
 השרשים נגח, נגע, נקף, נכה, נקש, יקש, כלס קרניס זה לוס בהוראת הסכאה,
 ונפרדים גאוס הסכאה. סקול יסקל: בזריקת אבנים עליו, וכן הוא אומר וסקלט
 באבנים (דברים י"ג י"א), וסקלתס באבנים (שם י"ז ה'), וסקלתס חוטס באבנים (שם)

rita, contusione per contusione. (26) Qualora taluno percuota l'occhio del suo schiavo, o l'occhio della sua schiava [non israelita], e glielo guasti, lo porrà in libertà in compenso del suo occhio. (27) E se farà cadere un dente al suo schiavo, o alla sua schiava, lo porrà in libertà in compenso del suo dente. (28) Qualora un bue cozzi un uomo o una donna, in guisa che ne muoja, il bue sarà lapidato, e non se ne mangerà la carne, ed il proprietario del bue sarà immune. (29) Ove poi quello sia da qualche tempo un bue cozzatore, ed il padrone ne sia stato avvertito, e nol custodisse, indi facesse morire uomo o donna; il bue sarà lapidato, ed anche il suo proprie-

כ"כ כ"ד, וכן מלאנו כי חיונל כתבה והויאלוהו וסקלוהו (מ"א כ"א י') ונמעש כתוב וויאלוהו חיון לעיר וסקלוהו באננים (סס שס י"ג), וכן ראיה ממה שכתוב לעלה (י"ט י"ג) לא תגע בו יד כי סקל יסקל או ירה ירה (ע' פירוש סס) ור"ל הקלו באדם לקרב מיתתו (ע' ספסדרין פרק ו' משנה ד'); והנה סריגת השור חיונה שנגש לשור אלא לנעליו, כדי שישמור בהמותיו; וכבר היה אפשר שילקח ממנו שורו מבלי שישקל, אלא שסקלתו תעשה רושם בכל העם, וכל העם יראו וישמחו ויראו, ועוד כי ע"י תחזוק בלב העם שגאח סריגתו, ויתרשם בלבו כי שופך דם האדם, יהיה האופך מי שיהיה, באדם דמו ישפך, וכענין שנאמר (בראשית ט' ה') מיד כל חיה אדרשנו אחד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם. ולא יאכל את בשרו: כי עדיין לא היה על הנבלה, וגם יש נמשע (כפירוש רש"ם) לא לכבד ולא לכלב, כלומר שהוא אסור בהנאה; ור"ל אחרי שאפי' שטו קודם שישקל (לאחר שנמנע דינו לסקילה) אסור בהנאה והדין דין אחת, אע"פ שאינו פשוטו של מקרא. ובעל השור נקי: מיתתו ושאר עונשין. (ב"מ נגח: רגיל בכך, ע"ד נגח, דין. מתמול שלשום: מלינה היא, וענינה קודם לכן, כמו כי לא שגא הוא לו מתמול שלשום (דברים י"ט ו'), כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום (יהושע ג' ד'), וכן מתמול שלשום ענינו כמלפנים, כקודם לכן, כגון וישבו מי הירדן למקום וילכו מתמול שלשום (יהושע ד' י"ח), וכן תמול שלשום, כגון ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום (רות ב' י"א); והנה לא פירשה תורה נכמה פעמים מהיה חזקת השור שהוא נגח, ואחריו ר"ל חיוהו מועד? כל שהעידו בו ג"פ, כלומר שנגח של פעמים קודם לכן. והועד בבעליו: לשון התראה ואזהרה, כגון העד העיד בנו האיש (בראשית מ"ג ג'), רד העד נעם (שמות י"ט כ"א). ולא ישמרונו: אחר שהזהר. וגם בעליו יומת: לפי הפשט יומת כ"ד, אלא שהתירה התורה לקחת כפרו האיל ולא הרג צידים, והכניס ציד האופעים לשפוט לפי ענין האיש ולפי ענין המאדע, אם ראוי הוא למיתתו, ואם ראוי להנצל בכופר, ומה יהיה

יומת: (ל) אִם-כָּפַר יוֹשֶׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִיִן נַפְשׁוֹ
 כָּכָל אֲשֶׁר-יוֹשֶׁת עָלָיו: (לא) אוֹ-בֶן יָגַח אוֹ-בַת
 יָגַח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ: (לב) אִם-עָבַד
 יָגַח הַשָּׂוֵר אוֹ אִמָּה כֶּסֶף וְשִׁלְשִׁים שֶׁקֶלִים
 יִתֵּן לְאֹדֹנָיו וְהַשָּׂוֵר יִסְקָל: ס (לג) וְכִי-יִפְתָּח
 אִישׁ בֹּר אוֹ כִי-יִכְרֶה אִישׁ בָּר וְלֹא יִבְסְנוּ
 וְנִפְלִשְׁמָה שָׂוֵר אוֹ חֲמוֹר: (לד) בָּעַל הַבּוֹר
 יִשְׁלַם כֶּסֶף יָשִׁיב לְבַעְלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה-לוֹ: ס
 (לה) וְכִי-יִגַּף שׂוֹר-אִישׁ אֶת-שׂוֹר רֵעֵהוּ וָמָת
 וּמָכְרוּ אֶת-הַשָּׂוֵר הַחַי וְחָצְוּ אֶת-כֶּסְפוֹ וְגַם
 אֶת-הַמֵּת יַחְצִיזוּ: (לו) אוֹ נֹדַע כִּי שׂוֹר נִגַּח
 הוּא מִתְמוֹל שְׁלֹשָׁם וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעָלָיו

שיעור הכופר; ור"ל חמרו יומת גירי שמים. (ל) אם כופר יושת עליו: אם יראו
 הדיינים שהוא ראו להכלל מחיתה, ויקבעו עליו כופר; ולדעת חת"ם אם הקרובים
 יתבייטו כופר. פדיון נפשו: כסף תחת נפשו, לפי מה שיפסדו הדיינים לפי עשרה,
 ולפי מה שפגע הרבה או מעט בשמירת אורו; ואין כראיה שיהיה הכופה דמי שזו
 לא של חזיק ולא של חזק, שא"כ הי"ל ערך כפשו, ועוד לא היה לו להוסיף ככל אשר
 יושת עליו, חלל כאשר יעריכוהו. (לא) או בן יגח או בת יגח: קטנים, ואע"פ
 שפגע אביהם שלא שומר, ואולי הם גירו בעלום חמת השור, מכל מקום כמשפט הם
 יעשה לו. (לב) אם עבד: עבד כנעני. כסף שלשים שקלים: אין זה מדיון
 כפשו, חלל דמי הכזק שגרם לאדונוי מאלם לו, ואלכד זה מפסיד אורו. שקלים:
 האחרונים שקלו השקלים הנמלאים עד היום מימי האשמונאים, ומגדו משקלם ר"טו

tario sarà fatto morire. (30) Se però gli verrà imposto un riscatto, pagherà il riscatto della propria vita, secondo che gli verrà imposto. (31) Parimente se cozzi un fanciullo, o una fanciulla, verrà trattato a norma di questa medesima legge.]
 (32) Se poi il bue cozzi uno schiavo, o una schiava [non israelita], darà al suo padrone la somma di trenta sicli, ed il bue sarà lapidato. (33) Quando taluno scuopra una cisterna, o quando taluno stia scavando una cisterna, e non la ricopra, e vi cada dentro un bue, o un asino; (34) Il padrone della cisterna risarcirà, pagherà (cioè) denaro al proprietario (dell'animale caduto), ed il morto sarà suo. (35) Quando il bue di taluno cozzi il bue d'un altro, sicchè ne muoia; venderanno il bue vivo, e se ne divideranno il denaro, e dividerannosi anche il morto. (36) Ove poi sia noto ch'esso era già per lo innanzi un bue cozzatore, ed il proprietario nol custodisse; pagherà un bue in cambio del bue, ed il morto sarà suo.

עד רכ"ט גרגירים (grana) במשקל מוכרי רפואות, משלים לדרהם (drachma), ואין ספק שנחמטע משקלם קצת במשקל אלפים שנה שעברו משעה שנעשו. (לג) **כ"י יפתח א"ש בור**: שהיה מכוסה וגלשו (ר"ש). או **כ"י יכרה**: או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסכו בכל יום לעת ערב בנאחיו מחלאתו, לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עור, ועורח הוא לו לכסותו בכל יום, אע"פ כי חייב הוא בעל הבור הפותח או הכורה (רש"ב). והנה הבור הזה עשוי במקום מרעה הבהמות, והוא רשות הרבים, אלא שהבור וחמיו הם למי שמכר אותו; וזה אמנם היה בימי אנדרה ובימי משה קודם בנוש א"י וחלוקה; אך אחר שנתלקה הארץ לכל שנת ולכל משפחה, היו מקומות המרעה גם הם רשות היחיד, ואז לא יתכן שיהיה בעל הבור חייב בנזקי בורו שהוא ברשותו, כי מי הרגה את שור רעהו לבוא שם? ולפיכך פירשו ר"ז שהבור ברשות הרבים, ומפני שהיה קשה אלנם איך יאחר הכתוב בעל הבור, אמרו אע"פ שאין הבור שלו עשאו הכתוב כאילו הוא בעליו להתחייב עליו בנזקיו. (לד) **והפסח ירדה לו**: למוזיק, מאחר ששלם כל דמיו (רש"ב), ור"ז הקלו על המוזיק, ואמרו שאינו חייב לשלם לו כסף ממש, ויכול לשלם לו בכל דבר, ואפי' סובין, ולפיכך מניח לו הכנבל ומשלם לו כל מה שהיה שוה יותר מן הכנבל, וע' למטה ל"ו. (לה) **וכי יגף**: צין בקרכיו ובין בנוסו, שאין נגיפה אלא ל' הכאה. **ומכרו את השור הרצו וגו'**: נשון הכתוב מדבר, ע' ר"ג, הוא משלם חצי הנזק. (לו) או נודע: אמנם אם נודע. **שלם ישלם שור תחת חשור**: משמע שיתן לו ממש שור אחר תחת שורו, ולפי זה ברור הדבר שהמת יהיה

שָׁלֵם יִשְׁלַם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה-
 לוֹ: ס (ל) כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹשֶׁה וּמִבְּחֹ
 אוֹ מִבְּכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר
 וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׁה:

ט; ור"ל הקלו ופירושו כמו למעלה ל"ד. (ל) כי יגבוב איש שור או שה וגו':
 המחיר הכתוב בעובד טובב שור וזה יותר מנשאר גנבים אחרים משלמים אלא שנים,
 מפני שהנשמות הרעות נשדו נקל הוא לגבב, וקשה הוא שתגלה הנכבה אחר שיטבבה
 או ימכרנה; והעובד ראוי שיהיה חמור בערך שהמעשה הנכונה קל להעשות, וכמו שכתב
 רמ"ם (שורה ח"ג פמ"א): דע כי כל אשר יהיה מהעבירה והחטא יותר נמלא ויותר
 קרוב להעשות, ראוי שיהיה עכשו יותר קשה, כדי שימנעו ממנו, והענין שאינו כמלא
 רק מעט עכשו יותר קל; ומפני זה היה תשלומי גובב נאן ככל תשלומי אשר המטלעלים,
 רוצה לומר תשלומי ארבעה, ובתכאף שהולאם מחמת ידו במכר, או ששטס, מפני
 שמכנס הוא על הרוב תמיד להיותם נשדות ואי אפשר לשמור כמו שזמרים הדברים שנתן
 המדינה, ומפני זה מדרך הגונבים אותם שימכרו למכרם עד שלא ידעו אחס, או

כב

(א) אִם-בַּמַּחֲתֶרֶת יִמָּצֵא הַגֹּבֵב וְהִכָּה וּמָת

(א) אם במחתרת: כשהיה יותר את הבית ובוקע בקיר להכנס, זה גללה, כי
 נזים לא יחזור, והכתוב הבא אחריו לעד (רא"ע). אין לו דמים: ימים רבים פירשתי
 כרא"ע, המכה אותו אין לו עון רגילה, וכן נדפס בפירושי לפרשת משפטים כס' נן
 גרני (אחשטרדם, תר"א), ועתה (עבר שנועות תר"ט) רואה אני כי נזא המחמר
 בפסוק הזה ולאחריו הוא הגבב, ולא בעל הבית, והנה טעם אין לו דמים שאינו
 נמשך כגון אדם חי ובעל דם, אבל הוא נמשך כמת, ומי שהרגו גברא קטילא קטל, וכן
 היא דעת רש"י, שכתב: אין לו דמים, אין זו רגילה, הרי הוא כמת מעיקרו; דמים
 לו כחי הוא חסוב, ורגילה היא אם יהרגנו בעל הבית. ורא"ע כתב: יש לחמוה חז

(37) Qualora taluno rubi un bue, o un agnello, e lo scanni, o lo venda; cinque animali bovini pagherà in cambio del bue, e quattro bestie minute in cambio dell'agnello.

לשמוע אותם בעבור שתמנה לזרסם, ומפני זה היה עונש הענין הנמלא יותר גדול, ומשלמי נכנת הבקר הוסיף בו אחד מפני שגנבתו קלה יותר, כי הלאן ירעו מקובלים ואפשר הרעה לשמרם, ויותר מה שאפשר לגננם הוא נלילה, אמנם הבקר ירעו מפחדים מאד, וא"ל לרעה לשמרם ותרבה בהם הגננה; וכיוצא בזה כתב המכס המפורסם Cesare Beccaria בפירו היקר *Dei delitti e della pena*, ח"ל: *Più forti debbono essere gli ostacoli, che rispingono gli uomini dai delitti, a misura che sono contrarj al ben pubblico, ed a misura delle spinte che gli portano ai delitti.* ור' מאיר אומר שזר חמשה מפני שגיטלו ממלאכתו כלומר שגם לו נזק לאותו יום או ימים שלא היה שזר אללו למרוש מרישו; וכן דעת ר' סעדיה.

XXII

(1) Se il ladro venga trovato nell'atto di rompere il muro, e venga percosso, e ne muoja; egli non ha sangue [il ladro,

המפרשים דמים חיים, א"כ מה הוא איש דמים, דמיו כוז' וטענתו בטלה, כי נדאי דמים כמו חיים, כי הדם הוא הנפש, ואיש דמים היא מליצה קצרה, וענינו שוכך דמים, וכן דמיו בו היא מליצה קצרה, והכוונה שפיכת דמו ומיתתו, איננו תלויה אלא בו, וכן ולא תשים דמים בנתיך (דברים כ"ב ח') הכוונה שפיכות דמים. אבל אין לו דמים איננו פליטה קצרה, אך היא כמשענה, וסיוע לזה הל"מ המשמשת (אין לו דמים, דמים לו), וכן (במדבר ל"ה כ"ו כ"ז) ואם ילוא ינא הרוצח את גבול עיר מקלטו וכו' אין לו דם, הכוונה הרוצח כחש כמת; אבל והיה עליך דמים (דברים י"ט י') הכוונה עון שפיכות דמים, לפיכך הוא נקשר במלת על, ואמרת כי זה סיוע ולא ראיה גמורה, מפני שמלאנו אין לכצרה חטא מות שגם העון נקשר עם לח"ד; וכן חכמי המשנה הביט מליצת אין לו דמים חזרת לגבול ולא לבעל הבית, כי אמרו (סנהדרין ע"ג) הלא במחצית וכו' אם יש לו דמים חייב, אם אין לו דמים פטור. והנה הפקירה התורה את דם המחור נלילה מאחר שאין שם עדים, ובעל הבית הרוצח להגיל את שלו עוברה להתקומם נגדו, ואם לא יוותר לו להרגו אז הגבנ מיתתו, אז יעטרך בעל הבית, לראות ולשחוק; ויפה למדו רז"ל שבא להרגך השכם להרגו; וקדוין לזה דברי רבא (סנהדרין ע"ג). והנה מאחר שמליצת אין

אֵין לוֹ דְּמִים: (ב) אִם-זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו
 דְּמִים לוֹ שְׁלֹם יִשְׁלַם אִם-אֵין לוֹ וְנִמְכָּר
 בְּגִנְגָּתוֹ: (ג) אִם-הִפְצֵא תִפְצֵא בְּיָדוֹ הַגִּנְגָּה
 מִשּׁוֹר עַד-חֲמֹר עַד-שֶׁה חַיִּים שְׁנַיִם יִשְׁלַם: ס
 שְׁלִישִׁי (ד) כִּי יִבְעַר-אִישׁ שְׂדֵה אוֹ-כָרֶם וְשָׂלַח
 אֶת-בְּעִירָה* וּבִעַר בְּשָׂדֵה אַחֵר מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ

לו דמים חזרת לגנב, שהוא נחשב כמות, אם כן לא בעל הבית לבדו, אך גם כל אדם רשאי להרגו, וכן פסק הרמ"ב (הלכות גנבה פרק ט'), ואע"פ שלמדו מכאן הבא להתקן השכם להרגו, הריגתו מותרת גם לשאר כל אדם, מפני שכל אדם חייב להגיל את הנדרף אפילו כנפשו של רודף. והנה גם רא"ב בע באמרו אין על הורגו שפיכות דמים, כראה שהוא מסכים שהריגתו מותרת לכל אדם, ואולי גם הוא הבין כי מלת לו חזרת לגנב, ותהיה הכוונה אין צעבורו עון שפיכות דמים, וכמו שפרגס רמ"במן אבל גם רא"ב בע תם רמב"מן היה קשה להם הלשון הזה המושאל והשירי, שמי שהוא חי וקיים יהיה נחשב כמות וכאילו אין לו דם, וכדקדקו לפרש שלא יהיה צעבורו עון שפיכות דם. אבל ר"ז היה לו חק טועם הדבור העברי, והבין הדבר על צוריו. והירונימוס גם קלעריקוס גם גיוניכיוס ואחרים פירשו על ההורג, שלא יהיה לו עון שפיכת דמים. רק גוסיניוס הבין כי כושא המאמר הוא הגנב, ולא ההורג, אך לא הבין שיהיה נחשב כמות, ופירש גם הוא בלשון מושאל, אך בדוקק גדול, ואמר שדם ההורג ניתז על הרונת ומביא עליו עון רגליה, והמורה אומרת כאן כי הבא במחשבתו אין דמו ניתז על הרונת ואיכנו מביא עליו חטא; וכמה זה רחוק מלהתקבל על הדעת! ברוך שזמר ב"ז ונתן ליראיו עין רואה ואזן שומעת. והיום ה' אדר שני תר"כד הראני תלמידי יוסף ירא כי רא"ב בע בפירושו הקצר גלה דעתו בדיא, שאין לו דמים חזר לגנב, ח"ל: והטעם אין חי שיבקש דמו לגאול. (ב) אם וזרחה השמש עליו: אם צעוד שהיה מותר (אמר שהתחיל בלילה) זרחה השמש, אסור להרגו, ולקחת הגנבה מידו בחזקה ובמכת אכזרי שיש בה סכנה, כי אז אפשר להעמיד עליו עדים ולהביאו לבית דין, ואז שלם ישלם, ואם אין לו לשלם, ימכרוהו צעבור גנבתו; ולפי זה תרגם אנקלוס אם עיכא דסהדיא

(*) צעירו קרי.

che di notte rompe il muro, non è considerato qual persona viva, e chi l'uccide non è reo]. (2) Se poi gli è spuntato sopra il sole [cioè se era giorno], ha sangue. Egli avrebbe pagato; e se nol poteva, sarebbe stato venduto pel suo furto. (3) Se poi si trova il furto presso di lui in vita, sia bue, asino, o agnello; pagherà il doppio. (4) Qualora taluno cagioni il guasto

כפלת עלוהי, פירש אחת הענין, כי לכך הותר לבעל הבית להרוג החומר, מפני שאינו מולא עדים, אך אם הוא בזמן ובמקום שעין בני אדם שולטת בו לראותו ויכול להעמיד עליו עדים, אין לימיד לעשות משפטו בידו בזולת הכרח עולם, כי לכך נוסדו בתי דינים, ולפי זה אף אם הוא ביום, אלא שאין שם אדם, ראוי בעל הבית להמיתו וכן הוא במכילתא, וכן פסק הרמ"ם (הל' גנבה פ' ט') ואין כן דעת הרא"ד ורובו מנכאל (הביאו בעל מוגד משנה שם); ור"ז דרשו בזה אם ברור לך הדבר כשמש שאינו בא על עסקי כפשות (ע' ר"ז ופנהדרין ע"ב), ומשפט אחת הוא, רק איננו פשט הכתוב רק אסמכתא. שלם ישלם: הגנב הנמלט והגנבה בידו, ובעל הבית והעדים רואים אותו, ישלם; למיכך אסור להרגו וההורגו חייב עליו. וכן מתורגם בתרגום ירושלמי המיוחס ליונתן בן עוזיאל ואין ישתוב מדיה. (ג) אם המצא וגו': חזר למעלה (כ"א ל"ז) אם גנב וטבח או מחר, ישלם חמשה בקר תחת השור וגו', ואם מנאל בידו (שלא מחר) ובחיים (שלא טבח) לא ישלם אלא שנים; וזה יהיה סנה שלא ימחר לענות ולמכור, וע"ז מתגלה הגנבה. דדיים: חזר לשור וממור וזה, בתרגומו. שנים ישלם: כמשפט כל גנב (למטה ו'), והוא מדה כנגד מדה, ישיב מה שגנב, ויפסיד מנייתו אחר כמוהו. (ד) כי יבער איש: כ"ל ל' בעור והשחתה. מה שכתוב בפירוש רא"ב והוא מהבנין הדגוש, אינו אלא ט"ם, וראוי להגיה (כמו שכתוב בביאור הקצר): מהבנין הכבד הנוסף; ובער מהדגוש. אח"כ דדקתי בשני רא"ב כ"י, ומלאתי בא' מהם (כתובת ר' דניאל יע"ל) כתוב כך: ויבער מל' ואנחנו ובעירנו מבנין הכבד, ובער בשדה אחר כמוהו; רק הוא מהבנין הדגוש; וכמוהו ואחם בערתם הכרם; ובאחר הכתוב בשנת ק"סא מלאתי: ואסרו כי יבער איש מנורת אנחנו ובעירנו והוא מהבנין הכבד, וטעם ובער בשדה אחר (בגליון נוסף: אדם אחר) כמוהו רק הוא מהבנין הדגוש וכמוהו ואחם בערתם הכרם. ושלח: הוא פירוש הכלל. את בעירה: אחר בעירו להיותו לשון הכופל על לשון כי יבער ועל ל' ויבער, והמשפטים כאמרו קלת ע"ד השיר, כדי שיתרשמו בזכרון ההמון, וכן למטה (כ"ג ה') וחללת מעוזב לו עוזב מעוזב עמו. מיטב שדרו וגו': של ניקוק, דבר ר' ישמעאל, וכן פירש רש"ם, וכן אמר ר' אידי בר אבין (נ"ק ד"ו ע"ב) כגון שאכל ערוגה בין הערוגות ולא ידעין אי כחושה אכל אי שמה אכל דמשלם שמה; וכל כי הנחמה השחיתה מעט או הרבה בכל הערוגות שגברה עליהן, והתורה כתבה

וּמִיֵּטֵב בְּרָמּוֹ יִשְׁלָם: ס (ה) כִּי־תֵצֵא אִישׁ
וּמִצָּאָה קָצִים וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ
הַשָּׂדֶה שְׁלָם יִשְׁלָם הַמִּבְעֵר אֶת־הַבְּעֵרָה: ס
(ו) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֶלִים לְשֹׁמֵר
וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגֵּנֵב יִשְׁלָם
שְׁנָיִם: (ז) אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגֵּנֵב וְנִקְרַב בְּעַל־
הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ

יד המזיק על התחכוכה, ומינחתו לשלם כאלו נהמחו השחיתה כל שמיט; ורנא הקסם (ס) והלא המוציא מחברו עליו תראה; והכלל הוא חמס ידק כשלא הווצק זה שהזק לזה, אבל אחר שהווצק למזיק חיינו רחוק שתקנסהו התורה שישלם כאלו הוא המיט; דעת ר' עקיבא שלא נא הכחב חלל לגבות לבזקין מן העידיה, כלומר שאם נא לזק לו קרקע בשביל מה שהזיק יתן לו מן המיטב. (ה) כי תצא אש: אפי' מעצום (ר"ט), או ע"י רוח שטניה. כוהנים בקצת מקומות קדש נא מן הגמשים שורפים נא את העצב היבש על פני השדה (זה נקרא בלי איטלקי debbiare), וקרוי הוא שחיה האש עוברת משדה לשדה וגורמת כזק רב; וכתב Chandler במסעותיו באביאח הקטנה כי פעם ח' נא חללו איש טורקי והיה מדגן קנה שאיפת הטבאק שלו, וככל כימץ ארנה, והלית אש בעצב היבש מחוס השמש, וכשנה בו הרוח, ונהיתה ע"י צערה גדולה בעלי היצר, ורק אחר איזה שעות ונרבו עמל ויעיע עלה בידם לכבות הדלקה. גריש: כך נקראת התבואה אחר שנקברה, כשהיא נבורה גורן (ר"דק), והוא משרש גש שאיננו במלא במקרא ובשאר בל"ת, שאחזרים מזה גדושה כשהיא מולאה למעלה משפחה, כיון גל וחמר; וזוהו נקראה הקונה שהיו עושים על הקצר גדיש (איוב כ"א ל"ב) (רד"ק בשם רב האי), והקצר עלמו נקרא בן בלי ערני (גח') ע"ש אותה קונה, וכן בלי רוחו tumultus עכינו גל וקצר. הקטנה: תבואה המיוצרת לקרקע ע"ש שזקופה בקומתה. (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשומר: מטלטלים הם, ולשמרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתנם לו, לפיכך אם נגנבו בביתו פטור, כי שמרם כשמירת חפציו, אבל פרשה שניה שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או עבד וכל בהמה

d'un campo o d'una vigna, vale a dire che lasci andare il suo bestiamé a pasturare in un campo altrui; pagherà la parte migliore del campo o della vigna. (5) Qualora un fuoco esca fuori, e trovi dei pruni, e ne resti consumata una bica, o la biada, o (danneggiato) il campo; pagherà chi ha causato l'incendio. (6) Quando taluno dia al suo prossimo denari o arredi da custodire, e (l'oggetto) venga rubato dalla casa di quell'uomo; se si troverà il ladro, pagherà il doppio. (7) Se non si troverà il ladro, il padrone della casa [cioè il depositario] si presenterà al tribunale, (perchè sia chiarito) s'egli non abbia

לשומר, ודרך נהמות לרעות נשדה, ודאי כשספקידם, על מנת לשמרם סגננים הפקידם לו, ולפיכך אם נגנבו חייב (רש"ם); ור"ל פירשו פרשה זו בשומר חנם, ופרשה שניה בשומר שכר; ואחת כי כסף או כלים שאינם זזים ממקומם, דרך לשומר אותם במקום; אבל בעלי חיים שמירתם קשה, ודרך לטול עליה שכר. ואמנם אין זה מוכרח, כי יתכן שיקבל עליו אדם לשומר נהמות רעהו עם שאר בהמותיו במקום, ואע"פ שרשאי היה שלא לקבל שמירתם, הנה אחר שקבלה חייב בפשיעה אם נגנבה, אע"פ שאיננו נוטל שכר; ר"ל הקלו כמשפטם, ואשרו שאינו חייב בפשיעה אם אינו נוטל שכר. וגבב מבית האיש; לפי דבריו (ר"ט), כי גם אפשר שלא נגנב מביתו, והוא עצמו נגנב לעצמו, ואז השופטים יתקרו וישפטו לפי ראות עיניהם, כמפורש למטה אשר יראיעון אלהים יאלם שנים לרעהו. (ו) אם לא שלח ידו: רש"י, רמז"מן ורש"י פירשו ישבע שלא שלח ידו, וכן למטה שנתת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו; והנה רמז"מן ורש"י אומרים כי אם לא הוא ל' שנתת, וטעות גדולה טעו שהרי כל אם לא שאל שנתת עינים למיין ולא לשלול, כגון אם לא כאשר דברתם בנאני כן אעשה לכם (במדבר י"ד כ"ח), אם לא כאשר דמייתו כן היחה (ישעיה י"ד כ"ד), אם לא אשיחך שדבר (ירמיה כ"ב ו'), כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר גבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש"ב י"ט י"ד), וכן הוא בהכרח, כי כל האומר אם לא כוננתו כך וכך יבא לי אם לא עשיתי או אם לא אעשה כך וכך, והכוונה בלא ספק למר שנתת עשה או יעשה כך וכך, ובהפך כשהכוונה לשלול אומרים אם בלא חלת לא, אם חסות ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג) שלא אקח, אם תשקור לי (שם כ"א כ"ג) שלא תשקור לי, ורבים כאלה. והנה בואו אם לא שלח ידו אם היחה הכוונה לשון שנתת תהיה הכוונה שישבע שנתת שלח ידו במלאכת רעהו; לפיכך אומר אני כי אין אם לא האומר כאן ל' שנתת, אלא כמשמעו; אלא שהמקור קלר, ושיעורו ונקרב נעל הבית אל האלהים למען יתברר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, והנידור הוא לא יהיה ע"י שנתת, אלא במקרה השופטים ולפי

בְּמִלְאֶת רֵעֵהוּ: (ח) עַל-כָּל-דְּבַר-פֶּשַׁע עַל-
 שׁוֹר עַל-חֲמוֹר עַל-שֶׁה עַל-שִׁלְמָה עַל-כָּל-
 אֲבֵרָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי-הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים
 יָבֹא דְבַר-שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יִשְׁלַם
 שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ: ס (ט) כִּי-יִתֵּן אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ
 חֲמוֹר אוֹ-שׁוֹר אוֹ-שֶׁה וְכָל-בְּהֵמָה לְשֹׁמֵר
 וּמֵת אוֹ-נִשְׁבֵּר אוֹ-נִשְׁבָּה אֵין רָאָה: (י) שְׁבַעַת
 יְהוָה תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם-לֹא שָׁלַח יָדוֹ
 בְּמִלְאֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעַלְיוֹ וְלֹא יִשְׁלַם:
 (יא) וְאִם-גָּנַב יִגְנַב מֵעַמּוֹ יִשְׁלַם לְבַעְלֹיו:
 (יב) אִם-טָרַף יִטְרַף יִבְאַהּוּ עַד הַטְּרִפָּה לֹא

ראות עינם; ואם הם יפסדו שלח ידו שהוא הנגב, ואם יגנב שנים כאחור בפסוק
 אחר זה, שלח ידו במלאכת רעהו: שולח יד בדבר נקרא הנוגע בו בשלטון
 לעשות בו כרצונו, כמו ונצוה לא שלחו את ידם, וכן כאן אם שלח ידו במלאכת רעהו
 אם לא גנב אותה; ולדברי ר"ל השולח יד בפקדון להשתמש בו להכחשו חייב באחריות.
 (ח) על כל דבר פשע: אחר שדבר במחשע בפקדון ואחור שנגנב מחכו, דבר במחשע
 באצדה ובכל דבר שלא הופקד אצלו, אלא שראובן אחור לשמעת דבר זה שניקד עלי
 הוא ואתה גנבת אותו, או מלאת אותו, או יקדכו שניהם לפני ב"ה, וחי אירשיעוהו
 השופטים בין תובע בין כתובע, יגלם שנים כנגב, וא"עפ שאם התובע הוא חייב הכה
 הוא לא גנב אלא בא על רעהו בעלילה, הכה יגלם כנגב על אשר זמם לעשות לאחיו,
 שנקש לחייבו כנגב. על כל אברה: על כל דבר שראובן אחור שגנבד מחכו ואחור
 כי הוא זה הכחלל בבית שמעון; ור"ל הקלו כדרכם, עיין פירושם בר"ש. והנה המקרא
 סה איכנו בשאר, ואין כאן מקומו, אך מפני שיש בו עד האלהים יבא דבר שניהם,

portata la mano sulla roba del suo prossimo. (8) In qualunque causa di mala fede, trattisi di un bue, d'un asino, d'un agnello, d'una veste, (in somma) di qualunque cosa perduta, che uno dica: «la è questa»; la questione dei due verrà portata al tribunale, e colui ch' i giudici condanneranno pagherà all'altro il doppio. (9) Quando uno dia al suo prossimo un asino, un bue, un agnello, o qualsiasi animale, a custodire, e questo muoja, o si storpii, o venga portato via, senza che alcuno vegga: (10) Un giuramento (pel nome) del Signore avrà luogo tra i due, (per chiarire) s'egli non ha portata la mano sulla roba del suo prossimo, ed il proprietario riceverà [quello che si trova, cioè l'animale morto, o storpiato], e l'altro non pagherà. (11) Se poi (l'animale) gli sarà stato rubato, lo pagherà al suo proprietario. (12) Se sarà stato sbranato [da qualche fiera], gliene porterà un testimonio [qualche brano]. Egli non

כמו במקרה שלפניו וקרבנ בעל הניח אל האלהים, לפיכך נכתב כאן (יא"א). (ט)
 כי יחן איש אל רעהו רמור וגו': עיין למעלה פסוק ו'. או נשברה: אין לשון
 שניה טפל רק על בני אדם, וכאן אמר כן כדי לומר לשון הכופל על לשון או נשבר.
 (י) שבועת ה' תודיה בין שניהם: לנדר אם לא שלח ידו במלכות רעהו; כאן
 תועיל לו השבעה, כי הנהמה לפניו היא, ממה או שבורה, לא כן למעלה שהיה טוען
 שנגנב הספן מניו; וגם כאשר הנהמה לפניו והוא טוען טענת נשנה, הנה זה ענין
 יותר מלוי ממה שיהיה הספן נגנב מתוך ביתו, כי הנהמות רעות נשנה, וקרוי היה הדבר
 ניימיהם שפשוט גדוד נחל וישנה שני ביד חזקה. אם לא שלח ידו וגו': להשמש בה,
 כי כשמתה הנהמה או נשברה יש לחוש שמה העניד אחיה לנכרו ועל ידי כך מתה.
 ולקח בעליו: בעל הנהמה יקחנה כמות שהיא, ממה או שבורה, והשומר לא ישלם
 (דן ינחק). ור"ל אמרו יקח השבעה, והענין אחד, אלא כשטוען טענת נשפה או אין
 לו מה יקח, ע"כ אמרו יקח השבעה. (יא) ואם גנב יגנב מעמו: אע"פ שאיכנו
 שומר נפשו, כיון שקבל עליו לשמור ב"ח שדרכם ללכת בה ובה, וקל הוא לנגסם, פושע
 הוא ומייב; ור"ל הקלו עיין למעלה פסוק ו'. (יב) יביאנהו עד: יביא קצת מאגרי
 הערפה להיות לו לעד ולראיה שנתרפה, כמ"ש כאשר יגיל הרועה מפי הארי שחי כרעים
 או בלל חזן (עמוס ג' י"ב) (רש"ם וראב"ע), וכענין שאמר יעקב ערפה לא הנאחזי
 אליך, וכן הוא בתרגום ירושלמי בל' מנסחאותיו ייתי ליה מן אנדוהי סהי, ובנוסחא
 האחרת (המיוחסת לרב"ע) פירוש מורכב משתי קריאות עד ועד מיימי ליה סהדין (ל'
 עד) או מיימיכי עד גופא (לשון עד), וכ"ל שג"ל גופא, יביא הבעלים אלל גב הנהמה

יִשְׁלָם: פ (יג) וְכִי־יִשְׁאֹל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ
וְנִשְׁכַּר אוֹמֶת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שְׁלָם יִשְׁלָם:
(יד) אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יִשְׁלָם אִם־שָׂכִיר הוּא
בָּא בִשְׂכָרוֹ: ס (טו) וְכִי־יִפְתֶּה אִישׁ בְּתוֹלָה

הטורפת, ואין טורח למור שאלת הערפס חזרת לפניו ולאחריה, יביאנו עד הטורפה, והטורפה לא ישלם, כמו שפירש המפרש התרגום הסוד; ומכאן ראינו שעדיין לא נתקן הנקדק בשנעשה התרגום הסוד, וכן הוא ג"כ דעת לובן עמוד 76. הערה (C). יבאנו: עיני אליה, או (כדעת יח"ק) יביא הנערף להיות לו עד, ע"ד טורפה לא הבאתי אליך, ואם נאמר שום חלק מהטורפה, אלא היתה הביאה אותה שלמה למור שלה, הרי דיט כדן כנשה וישנע. (א"ס). (יג) בעליו אין עמו: הושמטה מלת אם, כדרכה במקומות הרבה, והנה השואל נהנה לעשות זה מלאכתו פעמים הרבה לוקח עמה גם בעליה שיעמוד עליה במלאכתה, ואז על בעליה לשמרה שלא תמות ושלא תשבר; אך אם אין בעליה עמה, חזקה השואל שהעבדה יותר מיכלתה, או שלא השגיג עליה כראוי, על כן ישלם. (יד) אם שכיר הוא בא בשכרו: אבל אם השור, או החמור אינו שואל אלא שכיר, נא בשכרו ליד השוכר הוא ולא בשאלה, ואין כל הכאה שלו, שהרי ע"י שכרו נאחז בן, ואין לו משפט שואל להחזיק בנאוכסין (ר"ט), ואז לא ישלם אם נשבר או מת, מאחר שהשור הזה לא נא אצלו חנם אין כסף, אבל נא אצלו בשכרו, בשביל השכר הזה נותן לו, ובעל השור על מנת כן מקבל השכר, שאם ימות או ישבר יסיה הנזק שלו, וכמו שכתב רמ"ב, על זה קבל שכרו; אלא שגזירותיו הקצרות כתב: נא לו זה הרע בעבור שכרו שלקח; כראש שלדעתו מלת נא חזרת אל הנזק, וכן דעת תרגום ירושלמי המחזק ל"ב, וכן דעת רמ"בן והפוסק יט"ר; ולדעתי נכון יותר כפירוש רש"י נא השור בשכרו, בלי שגטורק להסב פעל נא לנשוא בלתי נוסף, והוא הרע או הנזק. והנה השוכר פטור מן האנוכסין, כלומר אם נשבר או מת אינו משלם, אבל אם נשבר או אבד חייב לשלם, וכן הוא סתם משנה (שבתות פרק ח') נושא שכר והשוכר נשבעין על השמירה ועל השכירה ועל המחזק, ומשלמין את האבדה ואת הנזק, וכן מסק רמ"ב (כל' שכירות פ' א'), וכן הדעת נחמיה, כי המשכיר בהמות יודע שאין בהנחה עושה מלאכה אם אין אדם עומד על גבה, ובמספר אותה לשוכר על מנת כן מסרה לו, שיעמוד על גבה, לא שיעזבנה באופן שתאבד או שיעבדה, לפיכך אם נשבר או אבדה חייב לשלם, אבל נכריה נחלקו ר' מאיר ור' יהודה (מ"עא ג"ג

pagherà l'animale sbrànato. (13) Quando taluno prenda a prestito dal suo prossimo (qualche animale), e (questo) si storpia, o muoja; se il proprietario non gli era appresso, lo pagherà. (14) Se il proprietario gli era appresso, non pagherà. Se però era mercenario, è venuto per la sua mercede [cioè se il padrone della bestia era là per lavorare a mercede, non poteva sorvegliarla, e quindi la sua presenza non esonera l'altro dall'obbligo di pagargliela, se muore o si storpia]. (15) Qualora

וְנִי (ה) ור"ש הניח מחלקותם. ורמב"מ שכתב כי לדברי ר"ש לא פירש הכתוב נזכר מענייני המשלוחין דבר, טעות היא בידו, כי לדברי ר"ש נא נזכרו מלמדנו שאין האוכר משלם אם נזכר או מת כי אינו חייב נזכרין, ורמב"מ עלונו בסוף דבריו סותר תחלתם נאמר כי לשון נא נזכרו מוכב על נזאת השור ליד האוכר, לתת טעם מדוע דין האוכר אינו כדון השואל, הרי הוא מודה כי לדברי ר"ש נא נזכרו משמע שאין דין האוכר כדון השואל כלומר שאין האוכר משלם אם נזכר או מת, כמו שמשלם השואל; ואך יאמר כי לדברי ר"ש לא פירש הכתוב מענייני המשלוחין דבר? ואמנם מה שכתב ר"ש ולא פירש מה דינו, ענינו שאע"פ שנא נזכרו משמע שאינו חייב נזכרין, הכה הכתוב לא פירש כל פרטי דינו, כלומר לא פירש מה דינו בנגנב ואגדה. ולפיכך נחלקו בזה חכמי ישראל, והנה לפי זה מלת שכיר הכתובה כאן היא תאר לשור ולחמור, וכבר מלאנו בישיבה (ו' כ') תאר שכיר מושאל על בלתי בן אדם, וגם על בלתי בעל חיים, בתער השכירה. ובשנת תק"נו היה כ"ל שאין הכוונה על הבהמה אלא על האדם, וכך הייתי מפרש: אם בעל הבהמה היה שכיר אצל השואל לעשות אצלו מלאכה אחרת, ולא להיות אצל בהמתו אז לא היה יכול להשגיח על בהמתו כי נא נזכרו, ונריך לעבוד עבודתו, ולכך אין השואל פטור מלשלם בטענה שהיה בעליו עמו; ור"ל הקלו על השואל, ואמר אם בעליו עמו בן שהוא מאותה מלאכה בן שהוא במלאכה אחרת. ועתה נשנת תר"ד כ"ל שאין להכניש שיהיה שכיר תאר לשור שא"ל לא נזכר בתורה כלל דין האוכר. ועתה (פיון תרי"ט) מלאמי כי גם ר"י נזכר שור והמזקוני פירשו כמו שפירשתי בשנת תק"נ, והכני תחר ומקיים פירושי הראשון, ומה שהיה קשה לי שלא נזכר בתורה דין האוכר, אינו כלום, כי בימי משה לא היו נוהגים להשכיר בהמות, אצל כל אחד עשה מלאכתו בבהמות שלו; ואם לפעמים היה נריך ליותר ממה שש לו היה שואל מחברו, והיו משאילים זה לזה נזכר, היום אחת משאל לי ומחר אני משאל לך, ובכל המקרה לא מלאנו זכר ורמז לשכירות בהמות, רק בימי גלות בבל (זכריה ח' י') מלאנו ושכר הבהמה; וגם שם אין אום ראייה שהיה הכוונה על שכירות הבהמות, אצל הכוונה על כל מיני תועלת שאדם מקבל מבהמותיו, כלומר הולדות והמלכ והגיוה והעבודה. (מא) ובר ישתה א"ש: על הרוז אין אדם מפתה נערה

אֲשֶׁר לֹא־אֲרִישָׁה וְיִשְׁכַּב עִמָּה מָהָר יִמְהַרְנָה
 לוֹ לְאִשָּׁה: (מז) אִם־מָאֵן יִמָּאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ
 לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקַל כְּמָהָר הַבְּתוּלָתָ: ס (מ)
 מִבְּשִׁפָּה לֹא תִחִיה: (יח) כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה
 מוֹת יוּמָת: ס (יט) זִכָּה לְאֱלֹהִים יֵחָרֵם
 בְּלִתִּי לִיהוּה לְבָדּוֹ: (כ) וְגַר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא
 תִלְחָצֶנּוּ בִּי־גֵרִים הַיִּיתָם בָּאָרֶץ מִצְרִים:

בחולה הראויה כפי כבודו להנשא לו, כי אם היה כן היה שואל אותה לנשואין; אבל הכבדים צעיקים בראותם את בנות האדם כי טובות הנה ויתאוו להן, יפתו אותן לשכב עמהן, וידרו להן נדרים ללקחם לנשים, וזוה תמרנה הכערה הנתולה כדי להנשא לאיש כבוד, והוא לא כן יתשוב ולנבו לא כן ידמה, אלא למלאות צה תאוותו ולעזוזה; ע"כ צותה התורה שהמפתה מהור ימהרנה לו לאשה ויקרה בנשואין, אע"פ שלא תהיה בת גילו; אך אם יקרה הדבר בהפך שתהיה הכערה נכבדת מן המפתה אותה, ולכן חוץ יחזן לחיה לתתה לו לאשה, אז כסף ישקול האיש לאציה כמוהר הנתולות לפי שכל אותה צעיקי הנמורים (דון יצחק). מהור ימהרנה לו לאשה; יקחנה לו לאשה, ויתן לאציה כמוהר הנתולות, מה שהיו אחרים נותנים לאציה לקחת את בתו אם היתה בחולה, והמוהר הוא (לדעת רז"ל) חמשים כסף האמורים באונם (דברים כ"ב כ"ט). ור"ש בירש יכתוב לה כתובה, אבל הכתובה תקנת חכמים היא כדי שלא תהא קלה נעיקיו לנרשה. (מז) כסף ישקול כמחר הבתולות: כי פסלה צעיקי הנמורים, וקשה הוא לאציה למצוא מי שיקחנה ויתן לו מוהר וחתן בגללה, ע"כ יתן לו המפתה מה שהפסידו. והנה חסה התורה על האב, שיוכל לממן לתתה לו בנתי שפסיד המוהר, שלולא כן, היה איש עני מפתה בתו על עשיר, והיה נושא בתו בלא מוהר על אפו ועל חמתו של האב. (יו) מבששה לא תדירה: לא תניח לה שתחיה, אלא מקור אחרים להרנה, כי דרך היבששות לעשות מעשים בחר (רש"ב), והזכיר מכספה בקנה, וה"ל לזכר, אלא שדבר הכתוב בהוזה, כי הנשים היו רגילות בכך (בכנהדרין ס"ב), ור"ש ור"א (נע), וכן מנחנו עד זכוכי אינכל אחך וכשכיה הרבים (מ"ב ט' כ"ב), מרוב זכוכי וזכה טובות

taluno seduca una vergine che non fu impalmata, e giaccia con lei; egli se la doterà per moglie [cioè la sposerà, pagando prima al padre di lei quella somma che lo sposo usava regalare al padre della sposa]. (16) Se poi il padre ricusa di dargliela, dovrà pesare [esborsare] tanto argento, quant'è la dote delle vergini [cioè il seduttore pagherà al padre della fanciulla la suaccennata somma]. (17) Strega non lascerai in vita. (18) Chiunque giace con qualche bestia, sarà fatto morire. (19) Chi sacrifica agli dèi, sarà distrutto; (chi sacrifica, cioè, a chi si sia), fuorchè al Signore esclusivamente. (20) Non sopraffare il forestiero, e nol molestare; poichè (anche voi) siete

חן בעלת כשפים המוכרת גיס בזונת וממלכות בכשפיה (כמוס ג' ד'), עמדי נא בתנריך וברכ' כשפין (ישעיה ח"ז י"ב); וכן העיד הרמ"ם (מורה ח"ג פל"ז) לפי מה שמלא בספרי האלה, כי רוב מעשי הכשף לריך עכ"פ שהיו נעשים ע"י נשים; והמלה נזורת לדעתי (מלת אשף) מן אף שענינו ג"כ כשו והסתר, כמו אך אשך יסופני (תהלים קל"ט י"א), וכטעם בלעיהם (שמות ז' כ"ב) (artes occultae) מעשים הכעשים בסתר ובהעלם; וטעם התחייב המכשף, כי כל מכשף הוא עובד ע"ז (כדברי הרמ"ם בסוהר סס), ויותר מזה שהוא מציא את הרבים להאמין בע"ז וביכלתה. (ויח) כל שוברב עם בהמה: כ"ל כי גם זה היה ממנהגי ע"ז והוא ע"ד בל מיני כלאים, שגם הם היו מקים לע"ז (כמו שהעיד הרמ"ם), וכן דעת דון יצחק ובעל העקדה, והביאו סמך ממה שאמרו ר"ז על בלעם שהיה שוכן עם אתונא, ולכך נכתב בין המכשפה והזונת לאלהים אחרים, וידענו כי בקצת מקומות מארץ מלרים היו גובדים השעירים, וגם היו הנשים גרבעות להם. (יט) וזבח לאלילים יתום: לא מלאנו ל' חרס באחד מהרוגי ב"ד; ורמ"בן אמר שיתכן שיכלול הכתוב הזונת גם הזנב שהכל יהיה לחרס; ובתרגום ירושלמי יתקטל בספיפא ובכשו יתגמרון. וכן כ"ל פשוטו של מקרא, יחרס הוא ודכושו, וכמו שהיו עושים צעיר הכדחת, ושם נאמר (דברים י"ג י"ח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרס, וכמו שעשו נעכן. בלתי לה' לברו: שיעורו לא תזנבו בלתי וגו'. וזבח לאלילים: כמו אין כמך באלהים ה' (תהלים פ"ו ח'). הכוונה שאר אלהים, אלהים אחרים, ומענינו הוא למד; והכוונת הגיונו זונת לאלהים אחרים. (ב) וגר לא תונה: ענין עושק שהזקק עושק את החלש, שידע שאין רב ריבו ומוחזק בידו, והוא בדברים שצמחון, ככתוב וכי ממכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תוכו איש את אחיו (ויקרא כ"א י"ד), ולא יוכו עוד כשיאי את עמי (ויחזקאל ח"ה ח'), ולא יקח הכשאי מחלת העם להכותם מאחזתם (שם ח"ו י"ח), וכן ההוכחה שבל"ח גם היא צמחון, אלא שאומרים ג"כ הוכחת

(כא) כָּל־אֱלֹמְנָה וַיְתוֹם לֹא תַעֲנֹן: (כב) אִם־
 עָנָה תַעֲנֶנָּה אַתָּה כִּי אִם־צָעֵק יִצְעַק אֵלַי שְׁמַע
 אֲשִׁמְעַ צָעֲקָתוֹ: (כג) וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם
 בַּחֶרֶב וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֹמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם:
 פ (כד) אִם־כָּסֶף י תַלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הָעָנִי
 עֹפֶךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׁה לֹא־תִשְׁיָמוֹן עָלָיו
 נֶשֶׁךְ: (כה) אִם־חָבֵל תַּחְבֹּל שִׁלְמַת רֶעֶךָ עַד־

דברים על כל מחמר המכאניז את שומעו, ופירשו (נ"ח דף כ"ח) לא חוכה האומר כאן
 בהוכחת דברים, מפני שכבר כנטינו שלא להוכות את אחינו במחון בפסוק וכי תמכר
 מוכר וגו'. אע"פ שאין מחלף שום ראיה לפירוש הכתוב, שהרי כמה פעמים נכפלה
 האזהרה על הגר; והנכון כמו שאמרו במשנה (ש) כשם שהוכחה במקד וממכר כך
 הוכחה בדברים, כל' שעיקר ההוכחה הוא במקד וממכר, אבל גם הוכחת דברים היא
 דבר מוכתר וראוי להזהר ממנה; והנה דבר הכתוב נהוה, כי הגר אין לו קרובים
 שיחזיקו בידו, וכמו שאמר אח"כ כל אלמנה ויתום לא תענון. ולא תלחצנו: כל שאר
 מיני לחיצה חוץ מעצק וגולת מחון, כמו למעלה (ג' ט') את הלחץ אשר מנרים לחצים
 אותם, ושם לפי קרוב לשם אלץ ואיץ. כי גרים הייתם בארץ מצרים: כן הוא
 בתולדת כפש האדם, שיהיה רחמיו בראותו את רעהו במכאולו שהרגיש הוא בעצמו
 לשעבר (רמ"במחן), והנה זה כשעם ואתה ידעתם את כפש הגר כי גרים הייתם בארץ
 מצרים (למטה כ"ג ט'), התורה עשתה סמוכין למנותיה שני דברים, והם: סגמול האלפי
 (שכר ועונש), והרגשת הרחמים, אשר היא טבעית באדם, אלא שההרגל יכול להוסיף
 כמה או להמעיטו; והנה הרגשת הרחמים היא באמת היסוד היותר נכון ועומד לתורת
 האדם ולמעלות המדות, ובלעדיו לא יעשה אדם טובה לזולתו אם לא לתועלת עצמו,
 והנה התורה מלד אחד, סומכת מנותיה על ההרגשה האמת, ומלד אחר עשתה להרגשה
 זו סמוכין כדי להוסיף כמה, ולשמרה שלא תתמעט, חס ע"י מלת הרבה שאינן מכוונות
 לעצמן, כ"א לתכלית זאת, כגון אותו ואת בנו לא תשקטו ביום אחד, חולתה. (כא) לֹא
 תענון: בל' רבים, נווי לכלל האומה, כלומר לשופטים שיעשו משפטם, ולא יכירו לשם

stati forestieri nella terra d'Egitto. (21) Non maltratterete alcuna vedova, od orfano. (22) Se tu lo maltratti — poichè se egli sclamerà a me, io ascolterò la sua querimonia, — (23) Si accenderà il mio sdegno, ed ucciderò voi colla spada, e le vostre donne rimarranno vedove, e i figli vostri, orfani. (24) Se presterai denaro al mio popolo, a qualche povero a te vicino; non userai verso di lui a guisa di creditore, non gli s'imponga (di pagare alcun) interesse. (25) Se prenderai in pegno la veste del tuo prossimo, prima che tramonti il sole gliela re-

יחיד שיענה אלמנה ויתום בלי שיהיה כענש; ולפיכך נא העונש על כלל האומה, והרגתי אחכם נחרב. (כב) אם ענה תענה אותו: דבק למטה וזרה אפי, ומאמר כי אם בעוק ינעק אלי וגו' הוא מאמר מוסגר, והטעם אל תאמר אין לו מושיעים, כי אחכם נאלץ חזק הוא יריב את ריבם אתך, כי אני אבי יתומים ודיין אלמנות, ואם אין לו למי ינעק ולמי ישמע טענותיו, אכבי, אכבי אשמע נעקמו. (כג) וזרה אפי וגו': אעשה כמעשה הנאלץ, אשר יסם לבנו לנקום דם קרובו. והיו נשיכם אלמנות וגו': ע"ד כי גרים הייתם (למעלה כ'), סוף על הרגשת הלב, ולייר לפניהם אפשרות היות נשים אלמנות ובניהם יתומים, וע"י כן יחמרו רחמים על היתום והאלמנה. (כד) אם כסף תלוה את עמי: את ישראל, כי ההלוואה בלא שום רבית איננה מחוייבת למי משפט השכל, ולכך המנהג בכל האומות שמקבלים כסף זה מזה בזכר מה שיהיה בעל הכסף יכול להשתכר במעותיו אלמלא הלוה אותו; ואולם התורה נותנת לישראל שינהגו זה עם זה לא במשפט לבד, אלא במסד וברחמים ובאהבה. את העני עמך: הוא סירוש הקודם, לא אחרתי אלא לעני הלוה מפני דוחקו, לא לעשיר הלוה לעשות סחורה ולהשתכר. עמך: מקרב אחיך. לא תהיה לו בנושה: אם לא יוכל לשלם למועד הקצוב, ויבקש מחד שתאריך לו הזמן, אל תעשה כדרך הנושים שאינם מאריכים הזמן אלא ברבית (וכיוצא בזה כתב רש"ם: לא תשימון עליו כסף, למען הרחיב את זמנו), כשא בלי ערבי ענינו האריך הזמן ללוה (ראו'), וא"כ הושאל על כל מלה, וא"כ קראו כשי גם לזוב עזמו, כגון ושלמי את כשיך (מ"ד ד' ז'); ופירש ואמר לא תשימון עליו כסף, ואמר תשימון לי רבים, לכלל האומה, כלומר לב"ד, שלא יניחו את המלה לתבוע ממנו כסף. נשך: ע"ש שנושך, וכן Lucanus אמר (l. 171.) usura vorax (גיו'). (כה) שלמת רעך: השלמה היא בגד מרובע או קרוב למרובע, בלא בתי ידים, והוא נוהג עד היום בין הערבים הנקראים Beduins, ומהם נראה גם בינינו ונקראת Beduine ומתכסים בה על נגדיהם בלחם, וגם מתכסים בה בלילה על מחסם. תשיבנו: חזר לחבול, שהוא בכח הפעל חבול תחבול (ראו"נ), והנה לא הזכיר הכתוב

בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיִבְנוּ לוֹ: (כו) כִּי הוּא כְסוּתָהּ
 לְבָדָה הוּא שְׁמָלְתוֹ לְעָרוֹ בַּמָּה יִשְׁכָּב וְהָיָה
 כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִי־חֲנוּן אֲנִי: ס
 רַב־יָדִי (כו) אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׂיָא בְעַמֶּךָ לֹא
 תֹאמַר: (כז) מִלֵּאֲתָךְ וּדְמָעָךְ לֹא תֵאָחֵר בְּכוֹר
 בְּנֶיךָ תִּתֵּן־לִי: (כח) כִּן־תַּעֲשֶׂה לְשִׁרְךָ לְצִאֲנֶךָ
 שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עֵס־אֹמוֹ בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי

שיחזור ויטלנה בנקר, וכראח לפי הפשט כי אחר שהוא עני כ"כ שאין לו מה יתן במשכב רק שמלתו, התירה התורה לקחת ממנו שמלתו ליום אחד באופן שינטרד להתבוננות ולנחת בלא שמלה או להיות כלוא בבית; ואם בכל זאת לא ישלם, האמינתו התורה שאין ידו משגת לשלם, ומייצגת את הנושא להשיב לו שמלתו, ולהרפות ידיו ממנו; זה אמנם כפובל, שהוא הלווק משכון בחזקה, כי כל ל' חזלה אינו משכון הכנית ברתון בשעת הלואה, אך הוא מה שלוקחין מן הלואה כשמוציא הזמן ואיננו פורע (עיין ר"ז), אבל אם הלואה נותן משכון בשעת הלואה, אינו נדון זה, כי כבר גלה דעתו (כדברי רל"ג) שאפשר לו לעמוד בזולת הכסות ההיא. ור"ז לא אמרו (במכילתא) ממשכנין כסות יום בלילה, וכסות לילה ביום, ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה; הקלו על המלוה, כדי שלא לנעול דלת בפני לווי; ומ"מ מה הועיל המלוה, מאחר שהוא נריך להחזיר המשכון בכל יום? הציב רבנו סעדיה כי לקחת המשכון תועיל לו כדי שלא ילך הלואה ויהיה מעות מאיש אחר ויתן לו המשכון. ותלמידו מוה"ר ש"א אומר כי הלואה בהיותו מוכרס ללכת בכל ערב או בכל נקר לקחת שמלתו ישתדל לשלם חובו. (כו) כי היא כסותו לברדה וגו': הכל לעורר המחלה, לעשות לפנים משורת הדין. (כו) אלא לרוב לא תקלל וגו': לשון קללה תחלת הכתו על המקלל אדם בפניו, כי זה יהיה קלון ובוזו אל המקולל, ולשון אריירה נופל על המקלל חברו שלא בפניו ואומר ארור פלוני, וכשאומר ארור. אחת אז יקרא מקלל (תלמיד מוה"ר יוסף שצתי באזיני). אחר באצרהס ומקללך אחר (ברא'

(*) כסותו קרי

(*) קי"ז כו"ק

stituirai. (26) Perocchè quella è la sua unica coperta, è la sua veste (necessaria) per la sua pelle. In che giacerà [se non gliela rendi]? — Ora, quand'egli sclamerà a me, io ascolterò, perocchè io sono pietoso. (27) Non maledire i giudici, nè imprecare il principe del tuo popolo. (28) Non indugiare le tue derrate solide e liquide [cioè i relativi diritti sacerdotali]. Il primogenito de' tuoi figli darai a me. (29) Lo stesso farai dei tuoi buoi e del tuo bestiame minuto: sette giorni starà (il pri-

י"ב ג'), מי שיקלל או יקלל את אנדרהם בפניו, ה' יגזור עליו ארירה שלא בפניו, כי לא יתגלה ה' אל הרשע שהוא לומר לו ארור אתה. והנה כל זקוק שזוכר פעל ארר הוא קללה שלא בפניו, כגון ארו מרח, ארו ארור יושבים כי לא באו לעזרת ה', וכן לכה בא ארה לי את העם הזה, ואשר תאור יואר, ואע"פ שבלעם היה רואה את ישראל כשהיה עומד לקללם, מ"מ הם לא היו רואים אותו, ולא שומעים את דבריו, ולא היה מגיע אליהם קלון ונושא אם היה מקלל אותם. ואמנם את"כ בדרך העברה אמרו לי קללה גם על הארירה שלא בפניו ואמרו על בלעם לקלל (דברים כ"ג ה'), לקלל אתכם (יהושע כ"ד ט'), לקללו (נחמיה י"ג ב'), וכן ויקללו את אבימלך (שופטים ט" ב'), ויקלל את ימו (איוב ג' א'), ונקרנם יקללו (תהלים ס"ב ה'), גם במדעך מלך אל תקלל (קהלת י' כ'); והנה בנשיא אמר לא תאור, כי רחוק הוא שיזיד איש לקללו בפניו, ובשופטים אמר לא תקלל, שהוא לשון כולל כל מיני קללה וגדוף, בין בפניו בין שלא בפניו. ונשיא בעמך: כל מין נשיא, אף נשיא שנט, כי גם השנט יקרא עם; ור"ל עשו אלהים לא תקלל אזהרה לברכה ה' ולקללת דיון; ואין ספק כי ברכת ה' היא בזה בק"ו מקללת הדיונים, כי אין גדולת הדיונים אלא מפני שהם עומדים על המשפט שהוא לאלהים, ודבריהם כדברי אלהים, ולפיכך נקראו בשם אלהים, והנה אזהרת קללת הדיון יש בכללה בק"ו ברכת השם (גם כי לדעת רז"ל אזהרה מן הדיון, כלומר בק"ו, איכה אזהרה); וידידיה האלכסנדרני ויוסף פלאוויס פירשו אלהי העמים לא תקלל, ואין זה אלא להחניף לאומות. (בבא מלאכתך ורמעה: מענינו הוא למד כי אמר אמריו בכור בנך תתן לי, גם כן תעשה לשורך לנאצל שמדבר בכור, אף כאן מדבר בתרומות ראשית התבואה החדשה והיא לכהן, כמו הבכור שפדיונו לכהן, וכן בכור הנהמה כאכל לכהנים; וכראין דברי רבנו סעדיה שהמלאה כוללת תבואת הדגן וכלשון פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע, דברים כ"ב ט'), גם התירוש (כלשון ובמלאה מן היקב, במדבר י"ח כ"ו), והדמעה הוא היסר שהוא יורד טיפין טיפין כמו הדמעה. (בבא מלאכתך לשורך לצאך: שתקדש מסד הנכורות ביום השמיני תחננו לי: במדבר היו יכולים להקריבו בו גוים, אבל משאנו לארץ לא היה אפשר חמיד להעלותו

תִּתְּנוּ-לִי: (א) וְאֶנְשֵׁי-קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשְׂרֵר
בִּשְׂדֵה טֶרֶפָה לֹא תֹאכְלוּ לְכָל־בְּשִׁלְכֹן
אֹתוֹ: ס

לירושלם ביום השמיני דוקא, לפיכך פירשו במכילתא מיום השמיני ולהלן (תלמודי מוס"ר)
דוד מי אשכנזי ע"ה. (ל) ואנשי קדש תהיון לי: שלא תאכלו דבר טמא, כגון
טרפה, וכן כתוב לא תאכלו כל נבלה וכו', כי עם קדוש אתם לה' אלהיך (דברים י"ד
כ"א) (רש"י, כס), וכן הוא אומר אל תשקנו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ וע'
והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא י"א מ"ג מ"ד) (רמ"ב). ובשר בשדה
טרפה: כ"ל שיעורו, בשר הנמלט בשדה, כלומר טרפה, שטרפה חיה את הבהמה,
וכשארזו ממנה איברים על פני השדה, וטעם האיסור לדעת ר' משה הכהן (הביאו רש"י בע)
ורמ"ב (מורה ח"ג פמ"ח) ור"ל"ג הוא מפני שהוא מזון רע; דיון ילמך אחר (בשעת
רמ"ב) שהוא מוליד מזג רע ומושקט; וכ"ל כי אכילת המאכלות הפסולות, כגון בשר

כג

לֹא תִשָּׂא שְׁמֵע שׁוֹא אֶל-תַּשֵּׁת יָדְךָ
עַם-רִשָּׁע לִהְיוֹת עַד חֶמֶס: (א) לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֵי-
רַבִּים לָרַעַת וְלֹא-תַעֲנֶה עַל-רֹב לְנִטַּת אַחֲרֵי

(א) לא תשא שמע שוא: לא תוסיף חפץ שמעת שקר להוסיף דבה (רא"ב בע),
עיין למעלה (כ' ז'). אל תשית ירך עם רשע: הטוען את חברו תביעת שקר (רש"י).
ומפני שענין לא תשא שמע הוא ככלל בזה מה באיסור לא תענה ברעך עד שקר,
עשו מחברו ר"ל לאזהרה למקבל לשון הרע, ולדין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיעבד בעל
דין חבירו. (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות: נראה שמדבר נעדרות כמו שהוא
הענין במקרא הקודם ובסוף המקרא הזה ולא תענה על ריב, אלא שסוף הכתוב הוא
במקום ריב, תחלתו שלא נסקים ריב, כגון להעיד על ראובן שחלל שבת, וזהו אחר

mogenito) presso di sua madre, e nel giorno ottavo lo darai a me. (30) Gente santa sarete a me, e carne (trovata) sul campo, (cioè) un animale sbranato, non mangerete; al cane la getterete.

הכשאר מזה שטרפה המיה, וכן אכילת הכנבל והשרים, לא תפרד מן הכונה בפשיט פחותה ופלה, ואדם האוכל מאכלות כאלה שלא ע"ד ההכרח הוא אדם פחות וגרוע, הנלתי מרגיש במעלת האדם, והוא קרוב לכפול בכל מיני פחיתות ומעשים רעים; ובהפך אדם המכיר מעלתו אינו קרוב כ"כ להתגאל במעשים מכוערים; על הכונה הזאת כ"ל שטחה התורה להיותו אנשי קדש, ושלא נשקץ בפשטותו במאכלים הגרועים, ולכן הוסיפה לכלל תשליכון אותו, כל' אל תשזה עמך לכלל, כי הטרפה והכנבל הן מאכל לכלל, לא מאכל אדם; וביותר היתה התורה נריכה לרוחם את כפש בני ישראל, כי עד אותה שעה היו בתכלית השפלות והשעבוד, ואין ספק כי גם מעלת כפשים ירדה מטה מטה; ועוד כי היה מכוונת התורה ג"כ להבדיל את ישראל מאשר אומות, לנלתי ילמדו ממעשיהם; והנה היתה נריכה לרשום בלנס רוחות מעלתם על שאר גוים, כדי שלא יתערבו בהם, ואיסור המאכלות הגרועים גם הוא מועיל לזה, ולפיכך קראה התורה להתרחקות ממאכלות כאלה קדושה, ותלתה הדבר בהיותו אנשי קדש ועם קדוש, הכל לרוחם כפש ישראל, ולהרחיקם ע"ז מהתערב בגוים, ומהכשל בפחיתות.

XXIII

(1) Non proferire notizie false; non dar la mano al malvagio, facendoti testimonio iniquo. (2) Non andar dietro ai molti nelle cose ree; nè far testimonianza in una causa, piegando dietro

לרעות, כי במקום ריב זה שהוא רע לזה טוב הוא לזה, אבל להעיד על ראובן שחטא והוא לא חטא, אין זה טוב אלא רע. ולא תענה על ריב: הכוון ברא"נע כשיהיה ריב בין אנשים, לא תעיד עדות על זה שלא ראית, ואין לך לסמוך על רבים המעידים, ולהעיד מה שאתה לא ראית, כי אולי תלא מזה העיית משפט, ואם תאמר: והלא כיון שיש גם רבים המעידים, תוספת עד אחד לא תטיב ולא תזיק; הנה יתכן שזה הנסוף אם הוא בחזקת כשרות יגרום לדיינים שלא ירבו במקירות ובדרישות כל כך כמו שהיו מרבים אם לא היו גם אלא העדים האחרים. לנצרות, לחמדות: לשון הנסוף על הלשון בשמי הוראות שונות, ע"ד כי יצטרף איש שדה או כרם ושלא את בעירה (למעלה).

רבים להטות: (א) וְדָל לֹא תִהְיֶה בְּרִיבוֹ: ס
 (ה) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אִיבָה אוֹ חֲמֹר תֹּעֶה הַשֶּׁבֶת
 תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: ס (ה) כִּי־תִרְאֶה חֲמֹר
 שֶׁנֶּאֱכָר רֵבִץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וַחֲדָלָתָ מֵעֲזֹב לוֹ
 עֲזֹב תֵּעָזֹב עִמּוֹ: ס חֲמִישִׁי (ו) לֹא תִטָּה
 מִשְׁפַּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ: (ו) מִדְּבַר־שֹׁקֶר תִּרְחֹק
 וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תִּהְיֶה כִּי לֹא־אֲצַדִּיק רָשָׁע:

כ"ב ד'; ודרשת ר"ז אחרי רבים להטות שמיטה לפסוק הדין אחרי הרוב (כתרמוח)
 אסמכתא היא, ואין ספק כי אין דרך לפסוק הדין אלא ע"פ הרוב, כי רחוק הוא
 שיהיה דעת כלם שזה; אמנם המקרא הזה איכנו מדבר בשופטים, אלא ביקוד הצד
 להעיד, ור"ז ע"ז דרשת ר"ז ונקט לישב המקרא על פי פשוט, אלא שפירש גם
 הוא הכתוב בדיון ולא צד, והולך לפרש על ולא תענה פירוש דחוק מאד; ואם לתמוה
 עליו הרבה איך חשב שאלו שאל את הדיין על משפטו אין לדיין לענותו דבר
 הנוטה אחרי הרבים המולקים עליו, אלא יאמר לו הדין לפי מה שהוא לפי דעתו; והלא
 זה דבר הגורם תקלות הרבה, והלכה רווחת היא במשנה (סנהדרין פרק ג') ומניין לכשיצא
 א' מן הדיינים לא יאמר אני מוכה וחברי מחייבין, אבל מה אעשה שחברי רבו עלי,
 על זה נאמר הולך רכיל מנלה סוד; ויותר יש לתמוה על צדל"ה שצ"ה קצ"ו
 העתיק דברי ר"ז אלא ולא העיר עליהם דבר, וכן הרא"ם ואחרים לא העירו על
 זה כלום, ותלמידי מוה"ר מרדכי מורטארה אומר כי המשנה מדברת בסתם דיינים,
 כל' בכשרים, שאין כוונתם להטות משפט, אלא מוכים ומחייבים כפי מה שהוא האמת
 והישר לפי ראות עיניהם, אבל ר"ז מדבר בדיינים רשעים, כמו שאמר אם ראית רשעים
 מטום משפט. ותלמידי מוה"ר משה הלוי עהרענרייך אומר כי לדעת ר"ז אין הפסוק
 כלל אזהרה לאדם אחד, אלא לשני בני אדם, לא תהיה אחרי הרבים לרעות הא
 אזהרה לדיין שצ"ה בעלי הדין לפניו, ומצדו רומז להטות משפט, ולא תענה על רצ
 היא אזהרה למכס אחר שאינו דיין או שאינו צד"ה אלא צד"ה אחר, וכונת ר"ז
 שאלו הכדון הינא מנ"ד חייב יצא אלל מכס אחר ושאלהו על אותו המשפט ששפטו

i molti, per far piegare [torcere] (la giustizia). (3) Al povero non porterai rispetto nel (giudicare) la sua lite. (4) Quando incontrerai il bue d'un tuo nemico, o l'asino suo, smarrito, gliel restituirai. (5) Quando vedrai l'asino di chi ti è malevolo, corricato sotto la sua soma; ti asterrai d'abbandonare a lui solo la cura, ma l'assisterai a scaricare. (6) Non torcere il diritto del tuo indigente nel (giudicare) la sua lite. (7) Tienti lontano dal (rischio di) dare giudizio erroneo, e l'innocente ed il giusto non uccidere, poichè (già) io non assolverò il colpevole [cioè: viva un reo, già Dio saprà punirlo; ma non pera l'innocente].

אֹחֶס הַדֵּינִים, אֵין לוֹ לֵאמֹת לֵהם כִּנִּים, אֵלֹא יֵאמֹר אֶת הַמִּשְׁפָּט כִּאֲשֶׁר הוּא. (ג) לֹא תִהְרֹר בְּרִיבוֹ: שָׂרָה הִדָּר בְּאַרְמִית עֲנִינָה חֲזָרָה לְאַחֹר, וּכְן בְּלֶשֶׁן רֹמִי vereor קְרוֹב לְשָׂרָה verlor וְהַכּוֹנֶה לֹא תִהְיֶה קֶרֶד וְנִרְמַע לְאַחֲרֹךְ מִלְּמִינֵי בְּדִינוֹ אִם הוּא חַיִּב, וְהִנֵּה הַתּוֹרָה מַשְׁתַּדֶּלֶת לְחַק הַרְגֵּשׁ הַמְחַלֵּה וְהַמְכִּינֶה בְּיָמִידִים, וְאִסְרָה אוֹתָהּ בַּזּוֹפִטִים, וְהִטְעֵם כִּי הַיָּחִיד כּוֹתֵן מִשְׁלוֹ וְהַזּוֹפֵט כּוֹתֵן מִשַּׁל אֲחֵרִים. (ד) הַשֵּׁב תִּשְׁיָבֵנו לוֹ: לֹא תַחְעֹלֵם מִמֶּנּוּ וְתִכְנִיחֶהוּ עַל הַדֶּרֶךְ, אֵלֹא אַע"כִּי שֶׁבְּעֵלִים אֲוִיבִיךָ תִּאֲסַפְהוּ אֶלֶּךְ וְתִשְׁלַחְהוּ לְבַעֲלֹו וְהִנֵּה לְמַעֲלָה הַזְכִּיר עֲנִינִים שֶׁנֶּהֱסָה הַהִבְנָה מִקְלָקֶלֶת הַשּׁוֹרָה, אֵל תִּשָּׂא יָד עִם רֵשַׁע, לֹא תִהְיֶה אֲחֵרֵי רִנִּים וְגו', וְלֹא תִהְדָּר, וְעַבְדּוֹ מוֹסִיף עֲנִינִים שֶׁהִנֵּה מִקְלָקֶלֶת הַשּׁוֹרָה, וְהֵם כִּי תַפְגַּע וְכִי תִרְאֶה, וְאִח"כִּי הוֹסִיף לֹא תִטֵּה מִשְׁפָּט אֲבִיבֶךָ, כִּי הַבְּזוּיִן הַדָּנָה בַּבְּזוּיִן קְרוֹב הוּא לְקָלֶקֶל אֶת הַשּׁוֹרָה. (ו) רְמוֹר שׁוֹנֵאֵךְ: כֹּאן אֲמַר שׁוֹכֵל וְלַמַּעֲלָה אֲוִיב, כִּי אֲוִיב קָשָׁה מְשׁוֹכָה, וְאֲוִיב הִיא יִרְאָה לְהִתְקַרֵּב אֶל אֲוִיבֵי שִׂמְאָה יִהְיֶה, לְפִיכֵךְ לֹא חַיִּיבֶתָּ תּוֹרָה אֵלֹא בְּהִשָּׁבַת אֲבִדְתּוֹ, שֶׁאִינִי נִרְיָךְ לְהִתְקַרֵּב אֵלָיו, כִּי יוֹכֵל לְשַׁלֹּחַ לוֹ הַבְּדָה ע"י אֲחֵרִים; אֲבָל בְּשׁוֹכֵל תּוֹרָה לְהִתְקַרֵּב אֵלָיו וְלִהְיֶתֶנּוּ עִמּוֹ בְּפִרְקֵית מִשָּׁל בְּהִמָּחֶה, וְאֲוִיב עַל יְדֵי כֵךְ נִסְ שׁוֹכֵל יִשְׁלִים אִתּוֹ. וְהִינֵה י"ג אֲלֹל תִּר"ךְ אֲמַר תִּלְמִידֵי יִתְחַק קְלִינֵעֲבֶרֶג כִּי הַתּוֹרָה חִסָּה גַם עַל הַבְּהֵמָה, לְפִיכֵךְ בְּהִתְמֹר רֹבץ תַּחַת מִשָּׁאוֹ הִיא שֶׁעַר ב"ה, תּוֹרָה לְכָל מִי שֶׁרְאֶה אוֹתָהּ, אֵף אִם רְחוֹק מִשָּׁם, שִׁתְקַרֵּב אֵלָיו וְעֹזֵר לְבַעֲלֹו לְפָרוֹק מִשָּׁאוֹ, אֲבָל בְּהִתְמֹר תּוֹעֵה אֵין כֹּאן עַר ב"ה, עַל כֵּן לֹא אֲמַר תּוֹרָה שֶׁאִם יִרְאֶהוּ מִרְחוֹק יֵלֶךְ אֵלָיו כְּדִי לְהַזְכִּירוֹ לְבַעֲלֹו, רַק אִם יִפְגַּע בּוֹ וְהוּא קְרוֹב לוֹ אִזּוֹ שֶׁנִּיחַ עֲלֵיו לְהַשְׁכִּיחַ לְבַעֲלֹו. מַעֲזוֹב לוֹ, עוֹזֵב תַּעֲזוֹב עִמּוֹ: לֶשֶׁן הַכּוֹפֵל עַל הַלֶּשֶׁן בְּהִרְאִית מִתְחַלְּפֹת, דּוֹמֶה כִּי יַעֲרֹא אִישׁ וְגו' (לַמַּעֲלָה כ"ד ד'). מַעֲזוֹב לוֹ: עֲנִינֵי לֵהכִינִי לוֹ שִׁעֲשֵׂה בְּלִי שֶׁתַּעֲזֹרֶהוּ. עוֹזֵב תַּעֲזוֹב עִמּוֹ: מִפְּרוֹק הַמִּשָּׁל מַעֲלֵה הַבְּהֵמָה בְּאוֹפֵן שִׁיפּוֹל הַמִּשָּׁל לְאַרְץ וְהַבְּהֵמָה תִּכּוֹת מַעַט מִיָּעִיבָה (כ"א ב"ע וְר"מ ב"מ). (ו) לֹא תִטֵּה וְגו': זֶה הַכֵּן לֹא תִהְדָּר, וְהַכּוֹנֶה הַזֶּה שֶׁלֹא תִחְיִיבֶהוּ בְּדִינוֹ לְהִיטִיב בְּלִי חֲשׁוֹן בְּעִינֵיךְ מִפְּנֵי דְלוּתוֹ. (ז) מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְדּוֹק: אֲזַהֲרֶה לְדִין שִׁהִיָּה מִפְּנֵי תַמִּיד מַלְטָעוֹת דִּין,

וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשְׁחָד יַעֲוֶה פְקָחִים
 וַיִּסְלַף דְּבַרֵי צְדִיקִים: (ט) וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאַתָּם
 יִדְעוּתֶם אֶת־נַפְשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם: (י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אֲרָצְךָ וְאִסַּפְתָּ
 אֶת־תְּבוּאָתָהּ: (יא) וְהַשְׁבִּיעַתָּ תִּשְׁמַטְגָּה
 וּנְטִישָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וַיִּתְּרֶם תֹּאכֵל
 חֵיט הַשָּׂדֶה בֶּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמֶךָ לְזִיתָךְ:
 (יב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 תִּשְׁבֹּת לַמַּעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֶּן־
 אִמָּתְךָ וְהַגֵּר: (יג) וּבְכָל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֵלֶיכֶם
 תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכִּירוּ לֹא
 יִשְׁמַע עַל־פִּיךָ: (יד) שְׁלֹשׁ רִגְלִים תַּחֲגֹּל לִי

ויחשוב בלבו כי טוב שִׁפְפֶה המַיִּיב משיחֵיב הזכאי. כי לא אצדיק רשע: כי כבר
 הרבה עליהם יש לי להמית המַיִּיב (רז"י). (ח) ושחד לא תקח: אפילו שלא בכוונה לסטות
 משפט. ויסלף דברי צדיקים: גרום לנדיקים שיהיו דבריהם מסולפים, כלומר שיעוותו
 המשפט. (ט) וגר לא תלחץ: מדבר עם הדיין, ואחר שהזכיר על עוות הדין הנמשך
 מפני קירוב דעת, הזהיר על עוות הדין הנמשך מפני ריחוק דעת, כי לנ האזרח (ובפרט
 בניו קדם) רחוק ולא קרוב אל הגר הנא מחרץ אחרת, ובפרט כי על הרוב לא היה
 עשיר ולא היה יכול לקרב אליו דעת האזרח במחנות, ועיין ש"ת מו"ת יאיר ריש דף
 ק"כו. (י) ושש שנים: אחרי שהשלים עבדני המשפטים, הזכיר מלות התלויות במכניה
 ומחר, שהם לפנים משורת הדין, והנה בשמטה אחר ואכלו ואניכי עמך, ובשנת אחר
 וכפס נן אחתך והגר, וזהו ג"כ על המחלה על ב"ח, באחריו ויחרס תאכל חייט השדה,

(8) E non accettare donativi; poichè il dono acceca i più perspicaci, e fa parlare iniquamente gli uomini giusti. (9) Il forestiere non molestare; voi già conoscete l'animo del forestiere, poichè forestieri foste nella terra d'Egitto. (10) E sei anni seminerai la tua terra, e ne ritirerai le derrate. (11) E nel settimo la lascerai incolta, e ne abbandonerai il prodotto, lasciando ch' il mangino gl' indigenti del tuo popolo, e ciò che ne avanza mangino le bestie selvagge. Lo stesso farai della tua vigna, e del tuo olivo. (12) Sei giorni farai i tuoi lavori, e nel giorno settimo cesserai; in guisa che riposi il tuo bue ed il tuo asino, e respiri il figlio della tua schiava, ed il forestiere. (13) Osserverete esattamente quanto già vi dissi [i precetti del Capo XX], ed il nome d'altri dèi non invocherete, non odasi sulla tua bocca. (14) Tre volte l'anno mi celebrerai festa solenne.

וְלֹמַעַן יִכּוֹחַ שׂוֹרֵק וּמַחֲוִיר. (יא) חֲשֵׁמְטָנָה: שְׁלֹחַ תַּעֲבֹד אֶת הָאֱלֹהִים. וְנִמְשָׁתָח: שְׁתַּעֲזֹב תַּחֲוָאתָה הַיּוֹלָא מֵאֱלֹהִים (רש"י). (יב) בֶּן אִמְתְּךָ: יֶלֶד בִּית, הַכּוֹלֵד בְּעַבְדוֹת, וְהוּא הַפְּחוֹת וְהַנְּכֹזֶה שֶׁנַּעֲבָדִים, כִּי הוּא עַבֵּד מְלִידָה וּמִצֵּט, גַּם עָלָיו רָאוּי לִךְ לִרְחֹם. (יג) בְּכָל אֲשֶׁר אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ וּג': אַחֵר שֶׁהָאֱלֹהִים הַמְּצִיחַ שְׂנֵין אֶדָם לַחֲבֹרוֹ חֹר לַמְּצִיחַ שְׂנֵין אֶדָם לַמְּקוֹם, וְסִיִּים נֹמֵה שֶׁפָּתַח לַמַּעֲלָה בְּסוֹף פִּרְשָׁת יִתְרוֹ (כ') וְהִנֵּה אִם הִזְכִּיר עַל עֲשִׂית הַלְלִים וְזֶה עַל עֲשִׂית חֻצָּה לְכַבְּדוֹ ית', וְהִזְכִּיר הַזְכִּיר הַמַּשְׁפָּטִים שְׂנֵין אֶדָם לַחֲבֹרוֹ, וְעָתָה חֹר לַהֲזִכִּיר עַל עֵינֵן הַאֲלִילִים וְלִמְצִיחַ עַל כְּבוֹדוֹ ית'; וְהִנֵּה אַחֵר וּבְכָל אֲשֶׁר אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ, וְהַכּוֹנֶה. עַל לֹא תַעֲשֶׂן אֶתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב וְכו' וְכו' עַד סוֹף הַפִּרְשָׁה, וְעַד אֲנִי מְצִיחַ אֶתְכֶם שְׁלֹחַ תַּחֲבִירוֹ אִם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לַתְּהִלָּה וּלְתַפְאֶרֶת, עַל דֶּרֶךְ שֶׁאִמְרָת בָּשׂוּ ית' (שם כ"א) כָּלִי הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת אֱמִי, וְעֵינֵן מֵה שֶׁתַּחֲבִיטִי אִם; וְהוֹסִיף לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ, וְהוּא כִּמְשַׁמְעוֹ לֹא יִהְיֶה אִם הַאֲלִילִים נִשְׁמַע עַל פִּיךָ, כְּלֹמֶר אֲכִילוֹ לַפְּרָקִים דֶּרֶךְ עֲרָאִי, אֲךָ לַעֲוֹלָם הַדָּנָה לַמֶּלֶךְ מַעֲבִיטוֹ שְׂאִין אֲסִיּוֹר אֲלֹא לַהֲזִכִּיר דֶּרֶךְ כְּבוֹד לַתְּהִלָּה וּלְתַפְאֶרֶת אוֹ דֶּרֶךְ תַּחֲבִילָה וּתַחֲבִילָה, וְלֹא שֶׁתִּהְיֶה הַזְכִּירָת אִם הַאֲלִילִים אֲסִיּוֹרָה בַּהֲמִלָּה, כִּי הִנֵּה מִשָּׁה אַחֵר כִּי כָל הַאֲשֶׁר אֲשֶׁר הֵלֵךְ אַחֲרֵי בַּעַל פַּעֲוִר. (יד) רַגְלִים: כִּמוֹ פַּעֲמִים, כִּי גַם פַּעַם עֲבִיטוֹ רַגְלָה, כִּמוֹ מֵה יִפּוֹ פַּעֲמִיךָ בְּנַעֲלִים (שִׁיר הַשִּׁירִים ז' ב') (רמב"מ). (טז) חֹדֶשׁ הָאָבִיב: עֵינֵן פִּירוּשׁ לַמַּעֲלָה י"ג ד'. וְלֹא יִרְאוּ פָנֵי רִדְקָם: לֹא יִהְיוּ פָנֵי כְּרָאִים, לֹא תַחֲוָה לִרְאוֹת אֶת פָּנֵי בִידִים רִיקָנוּת; הַנִּיחָה לְבִית ה' נִקְרָאת רִאשִׁית פָּנֵי ה', עֵינֵן פִּירוּשׁ בִּישְׁעֵיהָ א' י"ב. וְעַתָּה הַמְּצִיחַ הַזֶּה כִּי הַעֲוֹלָת הַמְּחַבְּאוֹת בָּתָּנִים מְגִילוֹת בְּעֵינֵי הָעַם עֵינֵן הַחֲגֹ וְהָאֵל הַנַּעֲבָד, וְהָאֱלֹהִים הַקְּרִינִים בָּהֶם מִרְצֵה הַשְׁלוֹם וְהַהֲבִנָה בֵּין אֲנָשֵׁי הַקֹּהֶל.

בִּשְׁנָה: (מז) אֶת־חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת
 יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת בָּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד
 חֹדֶשׁ הָאָזִיב בִּיָּבו יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם וְלֹא־
 יֵרְאוּ פָנַי רִיקָם: (מח) וְחַג הַקִּצִּיר בְּבוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ
 אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה
 בָּאָסֶפֶךָ אֶת־מַעֲשֵׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: (מט) שְׁלֹשׁ
 פַּעֲמִים בִּשְׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פָּנַי
 הָאֵרֶן יִהְיֶה: (מ) לֹא־תִזְבַּח עַל־חֲמִץ דָּם
 זִבְחִי וְלֹא־יֵלִין חֶלֶב־חֲגִי עַד־בִּקְרִי: (מא) רֹאשִׁית
 בְּבוּרֵי אֲדֻמָּתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

(מז) באספך את מעשיך: גם התבואה הכוללת מעבודת האדם בקראת מעשהו, כי היוצא מן הפעולה מוכנה בשם פעולה, וכן שכן הפעולה נקרא פעל ופעלה, כמו ופעלו לא יתן לו (ירמיה כ"ב י"ג), הנה שברו אותו ופעלתו לפניו (ישעיה מ' י').
 (מח) שלש פעמים וגו': כלל שאמר פרע והוסיף שהמזבח בזכרים והוסיף ג"כ שהוא ע"ד שהארים הולך לראות את אדוניו בעל השדה, וזה כדי שיתרשם בלבם כי לה' הארץ, ומידו הוא להם. אל פני: נקטת ספרים כתוב את פני, ועיין מה שכתבתי בשעיה א' י"ב. (מח) דם וזבד: הוא קרבן פסח, ולמטה (ל"ד כ"ה) ולא ילן לבקר זבח חג הפסח; והנה לא תזבח על חמץ דם זבחי אזכרה שיהיה החמץ מנוער קודם שחיתת הפסח, וזה כדי שיעשו הקרבן מוכנים ומקודשים לחג, לא דרך עראי, והכל להגדיל ענין החג אלל העם. ולא ילן חלב חגי עד בקר: שלא יתעטלו בשריפת חלבי הפסח, אע"פ שהפסחים מרובים לא ישאירו קטת מן החלבים עד הבקר אלא יהיה מה שהוא מאכל גבוה נאכל בלילה שהבשר נאכל להדיוט, שאם לא כן נמאז כי קטת מישאל אכל את פסחו קודם שיאכל המזבח את חלבו, והוא זלזול

(15) La festa dei pani azzimi osserverai: sette giorni mangerai pani azzimi, come ti comandai, allo stabilito tempo del mese della prima maturazione (dell'orzo), poichè in esso uscisti dell'Egitto; nè si vegga la mia faccia a mani vuote. (16) Come pure la festa della messe, dei primi prodotti de' tuoi lavori, (di quello cioè) che avrai seminato nel campo; e la festa del raccolto, nell'uscire dell'anno, quando ritiri (il frutto del)le tue fatiche dalla campagna. (17) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al Signore, il (supremo) padrone. (18) Non verserai sopra [cioè avendo in casa] pane lievitato il sangue del mio sacrificio [pasquale], nè rimanga l'adipe della vittima sino alla dimane. (19) Le più elette primizie della tua terra recherà alla Casa del Signore tuo Dio. Non cucinerai capretto nel latte di sua

כלפי מעלה, דומה למעשה בני עלי. לא תזבח דם זבדך: יקשה איך יכול ל' זבחה על הדם, וכ"ל כי שרש זבח כגזר חן זוב, ושעם זבחה הגדת הדם, וכן שרש שחט כ"ל כגזר מן שחט כפי"ן שענינו מזוי והולאת המזקה הכנעל בגוף, כמו ואשחט את העכבים (ברא' מ' י"א), וכן רוב דיני השחיטה המכוון בהם הולאת הדם. (יט) ראשית בבורי: ראשית ענינו המצטרף והיוצר משותף, כמו ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד כ"א), לאן ובקר ראשית המרס (ע"א ט"ו כ"א). ראשית בבורי ארמחך חביא בית ה' אלהך לא חבשל גדי בחלב אמו: מאמחך הדעת כ"ל שהיה מכהן קנת העמים או קנת אנשים גם מזכי ישראל להקריב בכורות לאדם מבושלים בחלב אדם, כי כמו שנותנים לכהן ראשית הגז כן יתכן שיהיה טוב וראוי להקריב ראשית החלב, והנה היו שוחטים הבכור והיו מבושלים אותו בחלב אמו והיו מאכילים אותו לכהנים (או היו נותנים לו הבכור והחלב והוא היה מבושל יחד ואוכלם ואם חרצה אומר שהיו מבושלים ושורפים הכל על המזבח), ועל ידי כן היו נותנים לגבוה ראשית הכולדים וראשית החלב יחד, לפיכך אחר שהזכיר ראשית בכורי האדמה הזכיר ג"כ בשל הגדי בחלב אמו, ויתן ג"כ למה הזכיר הבשול ולא האכילה, כי בשל הוא העיקר ולא האכילה, ואם אין בשל אין אכילה. ואמנם הטעם למה נאמר המכנה הזה אע"פ שהכוונה בו לשם שמים, הוא (כדעת רש"ם ורא"צ עיון דוד מייכאלעלם) מפני שיש בהם אכזריות לב לבשל הבן בחלב האם, והוא על דרך אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ואע"פ שאמר ששחיטת הגדי מותרת מה איכפת לו ולאמו בזה? מזה משקה יבשל? מכל מקום המעשה הזה מקנה תבונה רעה בכסף האדם העושה והרואה. הגע בעמך שיהיה אדם עושה עצמות אביו תרודות, וגלגלתו קערה ויחבל בהם, הנה אין מוסיף לאביו הויה, ואע"פ כ"דדת אכזריות היא, והמעשה הזה מפכיד מדת המחלה והתכונה בו ובראיו. וקנת מן הקדשים מירשו לא

לֹא־תִבְשֹׁל גְדִי בַחֲלֵב אִמּוֹ: פ שֶׁשׁ (כ) הִנֵּה
 אֲנִי שֹׁלַח מִלֵּאךְ לִפְנֶיךָ לִשְׁמֹרֶךָ בַּדֶּרֶךְ
 וְלִהְבִּיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכֵּנְתִּי: (כא)
 הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵיו וְשָׁמַע בְּקֹלוֹ אֶל־תֹּמַר בּוֹ כִּי
 לֹא יִשָּׂא לִפְשָׁעֲכֶם כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ: (כב) כִּי אִם
 שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וַעֲשִׂיתָ כָּל אֲשֶׁר אֶדְבָּר
 וְאִיבַתִּי אֶת־אִיבֶיךָ וְצִרְתִּי אֶת־צִרְיֶיךָ: (כג) כִּי
 יֵלֶךְ מִלֵּאכֶיךָ לִפְנֶיךָ וְהִבִּיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי
 וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי וְהַכְּנַעֲנִי הַחֲתִי וְהַיְבוּסִי
 וְהַכְּחַדְתִּיו: (כד) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
 תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיהֶם כִּי הֵרֵם
 תְּהַרְסֵם וְיִשְׁבֹּר תִּשְׁבֹּר מִצִּבְתֵּיהֶם: (כה)
 וְעַבְדְּתֶם אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךָ אֶרֶץ
 לַחֲמֶךָ וְאֶת־מִימֶיךָ וְהִסְרֵתִי מִחֲלָה מִקִּרְבְּךָ:
 שְׁבִיעִי (כו) לֹא תִהְיֶה מִשְׁכְּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצְךָ
 אֶת־מִסְפַּר יְמֶיךָ אִמְלֵא: (כז) אֶת־אִימַתִּי אֲשַׁלַּח
 לִפְנֶיךָ וְהִמַּתִּי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תִּבְּא בָהֶם
 וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אִיבֶיךָ לַיָּד עֲרֹף: (כח) וְשַׁלַּחְתִּי

madre. (20) Ecco io mando innanzi a te un inviato, che ti custodisca lungo il viaggio, e ti conduca al luogo da me preparato. (21) Abbi riguardo a lui e dagli ascolto, nol disubbidire; poichè non può perdonare le vostre colpe, perocchè il mio nome è in lui [cioè ogni suo comando gli è da me ispirato]. (22) Chè se gli darai ascolto, e farai quant'io parlerò; sarò nemico dei tuoi nemici, ed avversario de' tuoi avversarij. (23) Allora il mio inviato ti andrà innanzi, e ti condurrà agli Emorei, agli Hhittei, ai Perizzei, ai Cananei, agli Hhivvei, ed ai Jevussei; ed io gli estimerò. (24) Non ti prostrare ai loro dèi, e non prestar loro culto, nè imitare le loro pratiche; ma devi atterrarli, e fare a pezzi le loro statue. (25) E servirete il Signore vostro Dio, ed egli benedirà il tuo pane e la tua acqua, e toglierò di mezzo a te (ogni) infermità. (26) Non vi sarà nella tua terra donna che perda la prole, nè donna sterile; il numero de' tuoi giorni farò che sia completo. (27) Il mio terrore farò che ti preceda, e porrò in iscompiglio ogni popolo, dove tu entrerai; e ridurrò tutt' i tuoi nemici a volgerti la cervice. (28) Ti farò

תבית לגדי הבכור שיתבשל ועדל בתלב אחו, אלא ביום השמיני תתנו לו. אחנס (כאשר העיר רא"צ) אם מלאכו שרש בשל בשול התבואות שחם השמש מנשיל אותן כאלו הוא אש, לא מלאכו בנידול בעלי חיים שאין גידולם ע"י אש או חום חיוני. (כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך: הקדמונים פירשו מלאך רוחני, והערדער וראו' פירשו עומד האש והענן, ולא יובן לפי זה מאחר ושמו בקולו; וכ"ל כדעת רל"ג שהמלאך הוא כניא, והוא משה, ולפי שטעמו וכתעכבו במדבר לא הביאם הוא אל הארץ ומלא יהושע את מקומו. (כא) כי לא ישא לפשעכם: אע"פ שהוא עובד וסגלן, אין הסליחה צידו, ואם תקיטוהו אני אענוש אתכם, כי חייבים אתם לשמוע בקולו מפני ששמי בקרבו ומאחרי כל דבריו. שמי: אלהותי, ע"ד הכה שם ה' בא מחרק (ישעיה ל"ז). כי שמי בקרבו: מחובר לראש המקרא, השמר מפניו כי שמי בקרבו (ר"ש), והוא נגד הטעמים, ולפי מה שפירשתי יתכן גם לפי הטעמים. (כב) אשר אדבר: כי כל דבריו דבריו הם. (כג) מלאכי: הכניא כמו למעלה, והנה לא אמר שהמלאך ישמיד האומות, אלא אמר והכדתיו. (כד) לא תשתחוהו וגו': כיון שהזכיר ביאתם אל האומות עכ"ס, הוסיף שלא ילמדו ממעשיהם. (כו) והמתי: עיין בפירושי ישעיה כ"ח כ"ח. ר"י ז"ל אמר שהכיל מאד לפרש דקדוק והומות טעה במלת וכתתי באמרו שהיה נריך שלשה תו"ן, שמים ליסוד כמו ביום חת, מחת אלהים היא, והשלישית

אֶת־הַצִּדְעָה לְפָנֶיךָ וַגִּדְשָׁה אֶת־הַחֲוִי אֶת־
הַכִּנְעָנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ: (כט) לֹא אֲגַרְשְׁנוּ
מִפְּנֶיךָ בְּשָׁנָה אַחַת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׂמֵמָה
וּרְבָה עָלֶיךָ חֵית הַשָּׂדֶה: (ל) מָעַט מָעַט
אֲגַרְשְׁנוּ מִפְּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֹה וְנַחֲלַת אֶת־
הָאָרֶץ: (לא) וְשֵׁתִי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם
פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי־אֲתֵן בְּיָדְכֶם
אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וַגִּדְשְׁתֶּמוּ מִפְּנֶיךָ: (לב) לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה בְרִית: (לג) לֹא יֵשְׁבוּ
בָּאָרֶץ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִי תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ

לשוא, עכ"ל, חמס הדגש בעלת ונתתי הוא במקום כ"ן. לא במקום תי"ו, ובעלת
תת חין בת"ו האחרונה מן השגש, אלא כוספת, כמו געת מן גע, ובעלת חתת אלסס
היא במקום מִתְּכַת. (ל) עד אשר תפרה ונחלת את הארץ: שגש כחל עכינו
האחידה בחלק מן הירושה המגיעה לכל אחד מן האחים, והנה אחר כשתוליד בנים
ובני בנים תוכלו להאחיד איש איש בחלקו בלי שתסיד הארץ שומם. ושגש כחל נגד
מן חול, מלבן יחולו על ראש יואב, על ראש רשעים יחול, ונאמר על מי שנאמר

כד

(א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עָלֶה אֶל־יְהוָה אֹתָהּ

(א) ואל משה אמר: עד כאן אחר לו המעפטים שיאמר לכל ישראל, ועכשיו

precedere dai calabroni, i quali diseacceranno dal tuo cospetto gli Hhivvei, i Cananei, e gli Hhittei. (29) Non li scaccerò dal tuo cospetto in un anno, perchè il paese non resti deserto e si moltiplichino contro di te le bestie selvagge. (30) A poco a poco gli scaccerò dal tuo cospetto; sino a che, proliferando, tu possa occupare il paese. (31) Costituirò il tuo territorio dal mare rosso sino al mare dei Filistei, e dal deserto sino al fiume [Eufrate]; poichè darò in vostro potere tutti gli abitanti del paese, e tu gli scaccerai dal tuo cospetto. (32) Non devi stabilire con essi e loro dèi (alcuna) convenzione: (33) Non devono restare nel tuo paese, perchè ti farebbero peccare a me; poichè serviresti i loro dèi. Sì, (quella gente) ti sarebbe d'inciampo [cagione di rovina].

בנחלתו ומחזיק בה (מזה"ר דוד חכניה ויטרני), ונב"הע אחרתי שהמלה כגזרת משרש חלק, והכני מנטל דברי. (לא) ועד ים פלשתיים: הוא חלק מהים הנקרא mare mediterraneum, ולדעת בני א"ג עד עכו היה נקרא ים פלשתיים, משם ולמעלה לבני נור ולידן. (ומדבר: אחר שהוא המדבר שהלכו בו ישראל, ולפי זה הוא מיותר אחר שהזכיר ים סוף, וכראש דבריו בני שהוא למורת א"י, והוא קו אחד עם כהר פרת, כמו ים סוף וים פלשתיים הם קו אחד. וגרשחמו: אני אחנס בידכם, ואחס עמו את שלכם וגרשו אותם ולא תכרתו להם ברית. והנה כחן להם גבולים טבעיים, הם והמדבר והנהר, כדי שיהיו מופרשים מכל האומות עכ"ס, ואם לא היו מקיימים בנייהם אכזבי הכהר היו עומדים בארצם לבטח כל ימי עולם; אך הם מרו דברו. וסוף סוף כל מה שהיה איכנו אלא מה שעלה במחשבתו יח', כי ע"י כן מלאה הארץ דעה את ה' (לב) ולא לדורם: שחס תכרות להם ברית, על כרחך תכרות ברית גם לאלהיהם, כי תנטוך להנח להם זיקייו אותם, כי אחנס להכריח אדם לעזוב יראתו אשר גדל זה לא יחכן. (לג) כי ירדה לך למוקש: העם שאמר עליהם בלשון יחיד אגרשנו מפניך, אותו העם יסיה לך למוקש אם ישב בארץ.

XXIV

(1) A Mosè poi disse: Sali al Signore, tu ed Aronne, Nadàv

אחר לו מה שיעשה אחר שישלים להגיד לעם את המשפטים. עלה אל ה': ולא אחר

וְאַהֲרֹן נִדְבַּב וְאַבִּיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְהִשְׁתַּחֲוִיתָם מִרְחָק: (ב) וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ
 אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ:
 (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה
 וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד
 וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה:
 (ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיִּשְׁכַּם
 בַּבֹּקֶר וַיָּבִין מִזִּבְחַת תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
 מִצֵּבָה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: (ה) וַיִּשְׁלַח
 אֶת־נָעֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ
 זִבְחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים: (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה
 חֲצִי הַדָּם וַיִּשֹּׁם בְּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־
 הַמִּזְבֵּחַ: (ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ
 הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה
 וְנִשְׁמָע: (ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרַק עַל־
 הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת

אלי, כמו שאמר ונגש משה ולא אמר ונגשת. והשתחויתם מרחוק: לתת שכם והדלף
 לפניו ית' על התורה אשר נתן לעמו, והיה עולה עמהם משה, כעבד המלך כאחז בתי

ed Avihù, e settanta degli anziani d'Israel, e vi prostrerete da lungi. (2) Mosè solo si appresserà al Signore, ed essi non si appressino, ed il popolo non salga con lui. (3) Mosè andò, e narrò al popolo tutte le parole del Signore, e tutte le leggi; e tutto il popolo rispose ad una voce, e dissero: Tutto ciò ch' il Signore parlò, eseguiremo. (4) Mosè scrisse tutte le parole del Signore; indi, alzatosi alla dimane, fabbricò un altare sotto il monte, e (eresse) dodici lapide, giusta (il numero del)le dodici tribù d'Israel. (5) E mandò i giovani dei figli d'Israel, i quali immolarono olocausti, e scannarono tori in sacrifici di contentezza, al Signore. (6) Mosè prese metà del sangue, e lo pose nei bačili, e metà del sangue sparse sull'altare. (7) E prese il libro del patto, e lo lesse davanti al popolo; e dissero: Tutto ciò ch' il Signore parlò, eseguiremo ubbidienti. (8) E Mosè prese il sangue e lo sparse sul popolo, e disse: Ecco il sangue dell'alleanza ch' il Signore stabilisce con voi, sulla base

שנבוא אכזים אל המלך ינח לפניהם וידבר בעדם (דון יצחק). (ב) והעם לא יעלו
עמו: אהרן והאחרים יעלו עמו ולא יגשו עמו, והעם אפילו עליה כל שהוא לא יעלו.
(ד) את כל דברי ה': נראה שהכוונה על עשרת הדברות ועל מה שנאמר אחריהן
מן אחת ראיהם כי מן השמים (כ' י"ט) עד כי יהיה לך לחוקש (כ"ג ל"ג), זה נקרא
ס' הנדבות. ושתיים עשרה מצבה: הניב, הפעל נכח השם. (ה) נערי בני ישראל:
הנבחרות. ויעלו עולות יג': לתודה לה' על התורה שנתן להם, ולשמחה על זה, וכל
זה סימן שהעם כלו מקבלים עליהם התורה והיה וכורמים עליה ברית. פרים: אין
ידוע אם חזר לשלמים בלבד (כמו שהוא לפי הטעמים) או גם לעולות (תנינה ו').
(ו) נעשה: מנות עשה. ונשמע: מנות לא תעשה, שאין בהן עשייה, אלא לשמוע
נקול ה' (וכן מנחת אח"כ לר"דק נשרש סבת). (ז) הנה דם הברית וגו': הדם
ההוא היה דינו להזרק כלו על המזבח, והנה הוא לחם ה', וה' צוה להזקק מזיו על
העם, כאדם הנושא משאות ממת פניו אליהם, דרך תנה על שקבלו תורתו, והנה הוא
כאלו אכלו משלחנו של מקום, והאכילה הזאת היא סעודת הנדבות אשר כרת ה' עמם
להיות להם לאלהים ולקחת אותם לו לעם כל עוד שיעשו את כל הדברים האלה אשר
צוה; וכן כל כורתי ברית אהבה סועדים סעודה יחדו. על כל הרברים האלה: כמו
להלן (ל"ד כ"ז) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. אכילום שנה
סענין ותרגום חזק על מדבחה לכפרה על עמא (כך הוא נכח ר' נחמן וכן מלא בעל
ספר יא"ר בתרגום ספרדני) ור"שי הגיה וכתב: ותרגמו ואדי על מדבחה, כן הוא בר"שי

יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־דְּבָרִים הָאֵלֶּה: (א) וַיַּעַל
 מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיֵּרְאוּ אֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת
 רַגְלָיו כַּמַּעֲשֵׂה לְבִנְת־הַסְּפִיר וּכְעָצֵם הַשָּׁמַיִם
 לְטָהָר: (ג) וְאֶל־אַצִּילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח
 יָדוֹ וַיַּחֲזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: (ד) ס
 (ה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֶה אֵלַי הַהֲרָה
 וְהִי־הִשָּׁם וְאַתָּנָה לָךְ אֶת־לְחֹת הָאֶבֶן
 וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
 (ו) וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֶׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה
 אֶל־הַר הָאֱלֹהִים: (ז) וְאֶל־הַזִּקְנִים אָמַר שְׁבוּ־
 לָנוּ בָּזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֵלֵיכֶם וְהִנֵּה אֶהְרֹן
 וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בָעַל דְּבָרִים יִגֵּשׁ אֱלֹהִים:
 (ח) וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר וַיְכַסּוּ הָעָנָן אֶת־הַהָר:

כ"י צנידי, וסודפסים לא הניכו כוונתו, וכתבו גם כר"י ורק על מדבצא לכפרא על
 עמא. גם בתרגום המיוחס ליונתן מתורגם חרק על מדבצא לכפרא על עמא, ונראה
 שמתורגמים שבו הענין מפני הסדעטות והכברים, שלא ילעגו על התורה (כ"י) אדר
 שני תר"כד) (תלמודי שלום שמעון מודינת). (י) ויראו וגו': גם זה נחת כבוד לאחז
 שקבלה תורתו, רנה ה' שיתקבצו אליו הככבדים שבהם, ונמראה להם התורה. כמעשה:
 כ"ל כי מלת מעשה נאמרת על כל דבר, יהיה מה שיהיה, וכן כאן הכונה ראו דבר

di tutti questi comandamenti. (9) Indi salirono Mosè ed Aronne, Nadav ed Avihù, e settanta degli anziani d'Israel. (10) E videro il Dio d'Israel [cioè il fuoco in cui apparve], e sotto i suoi piedi qualche cosa di simigliante in chiarore alla bianchezza [lucidezza] del zaffiro, ed alla sostanza del cielo [cioè al cielo puro e sereno]. (11) Su quegli eletti tra i figli d'Israel (Iddio) non avventò la sua mano [non subirono alcun castigo per aver contemplato la divina apparizione]. Essi videro Iddio, indi mangiarono e bevettero. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Sali a me al monte, e rimani ivi, e ti darò le tavole di pietra che ho scritto, e le leggi ed i precetti da insegnar loro. (13) Mosè si mosse, con Giosuè suo domestico; e Mosè salì al monte di Dio. (14) Ed agli anziani disse: Attendeteci qui, finchè ritorniamo a voi. Aronne e Hhur rimangono presso di voi; chi ha qualche causa, si presenti ad essi. (15) Mosè salì al monte, e la nube

מה שהיה דומה (במראהו) ללבן הספיר. לבנת: לבן חוהר (ר' יונה ורש"ם ורמב"ן ורש"י ונ"י), ורמב"ן מן משכן הוא ג"כ בתרגום ירושלמי, זה עשות, כי בתרגום ירושלמי מתורגם כעבוד לבן לספיריטון, ובלשון ארמית חין אחרים לבן אלא חור להוראת הלכניכות, אבל אחרים לנגין להוראת לנגים (כ"ח אדר שני תרכ"ד). והדבר ההוא שהיה דומה ללבנת הספיר היה ג"כ כעם השמים לטהר וכל זה מראה שראו אצלי בני ישראל, והוא כבוד נכבד לשעתו, אבל העם נמתן תורה לא ראו עוד תמונה; וכל זה על דרך מלכותא דרקיעא בעין מלכותא דארעא, ובימי קדם לא היו המלכים מתראים לכל העם כי אם לקצת נבחרים. (יא) ואל אצילי: אהרן ושאר העולים אתו. לא שלח ידיו: לא נזקקו בראותם תמונת ה', כו' ה' רנה לכבודם. ויאבדו וישתו: אחר שראו מה שראו ידלו ואכלו עם אחיהם בנשר השלמים. (יב) ואחנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוות וט': אשר כתבתי חתך על הלוחות, ולהורותם על התורה והמצוות, ושיעור הכתוב ואחנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוות להורותם, והוא כאשר אמר במשנה תורה ואחנה כה עמוד עמודי ואדברה אליך את כל המצוות והחקים והמשפטים אשר תלמד (רמ"ב), וספעל ואחנה לפי עיקר הוראתו כופל על הלוחות, ובדרך השאלה יכול גם על התורה והמצוות. ורמ"בן תרגם ואחנה לך את לוחות האבן עם התורה והמצוות שכתבתי עליהם; אך כ"ל שלא ידק שם תורה על עשרת הדברות, ומכאן שלא נזכר בהם שם תורה, כשיאמר כך תעשה כך, וכשיאמר כך תעשה כך, עיין מה שכתבתי בנראות כ"ח ה'. (יד) וחור: ע' למעלה י"ז ו'. (טז) וישבון בבור ה': הוא האש האוכלת הנזכרת במקרא שחור זה.

מִסְמַד (מז) וַיֵּשְׁבִן כְּבוֹד-יְהוָה עַל-הָהָר סִינִי
 וַיִּכְסֶהוּ הָעָנָן שְׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה
 בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעָנָן: (מ) וּמָרָאֵה כְּבוֹד
 יְהוָה כְּאִשׁ אֹכֶלֶת בָּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (מ) וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעַל
 אֶל-הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
 וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

כה

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 (ב) דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ-לִי תְרוּמָה
 מֵאֵת כָּל-אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִּקְחוּ אֶת-
 תְּרוּמָתִי: (ג) וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתָם
 זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת: (ד) וּתְכַלֶּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: (ה) וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים
 וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֵצֵי שִׁטִּים: (ו) שֶׁמֶן לַמָּאֹר
 בְּשָׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסָּמִים:
 (ז) אֲבִנֵי-שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֵּאִים לְאַפֹּד וְלַחֹשֶׁן:

coperse il monte. (16) La maestà del Signore stanziò sul monte Sinai, e la nube lo coperse per sei giorni; indi nel giorno settimo (Iddio) chiamò Mosè di mezzo alla nube. (17) La maestà del Signore appariva agli occhi dei figli d'Israel, qual fuoco vorace, in cima del monte. (18) Mosè entrò in mezzo alla nube, e salì al monte. Mosè rimase sul monte quaranta giorni e quaranta notti.

XXV

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che raccolgano per me un tributo. Da chiunque sarà dal proprio cuore ispirato, riceverete il mio tributo. (3) E quest'è il tributo, che riceverete da essi: oro ed argento, e rame. (4) E lana azzurra, e porpora, e scarlatta, e bisso, e pelo di capre. (5) E pelli di montoni, tinte in rosso, e pelli di tassi [?], e legni d'acacia. (6) Olio, da illuminazione; droghe per l'olio da unzione [consacrazione], e pel profumo aromatico. (7) Pietre

(א) אחר שקבלו עליהם המשפטים והתורות והיה ה' בישורון מלך, ראוי שיעשו לו מקדש, כאילו מלכם שוכן בתוכם, כי יהיה סבה חזקה לשמירת האחדות באומה והתחדות דבקותה בתורה, ואע"פי שעדיין לא נגזר עליהם להתעבב במדבר, לא רגה ה' שימתינו לעשות לו מקדש עד שיכבשו ויחלקו את הארץ ויהיה להם מקום נבחר להיות מרכז לכל הממלכה, וזה לעשות משכן מיטלטל, שגם בבואם אל הארץ יוכלו להקימו בכל מקום שירצו לפי צורך השעה, והמשכן הזה שמש שמונים שנה רח' מאות שנה עד שנבנה הבית בנימי שלמה (מלכים א' ו' א'). (ב) ויקחו לי: מזוה לכלל האומה שיפקידו פקידים לקבל מיד המתנדבים וכמו שאומר תכף מאת כל איש וכו' תקחו את תרומתי, חזאת התרומה אשר תקחו מאתם, וכן אמר להם משה (ל"ה ה') קחו מאתכם תרומה לה' (שאכשי האומה הממונים לכך יקחו משאר האומה ויקבלו מידם מה שיחבדו) כל כדע לנו יביאה את תרומת ה' (ל"ד הממונים); ונראה כי העם לא הפקידו פקידים, אלא הביאו אל משה עצמו, ככתוב (ל"ו ו') ויקחו מלפני משה והם הביאו אליו עוד וגו'. (ג) וזהב ובסקף: לדעת רש"י עיין למטה (ל' ע"ו) נחבו איש מחנית השקל, וגם החבדו כסף איש כרבונו. (ד) עורות תחשים: תש לא נמלא חוץ מספור המשכן רק פעם אחת (ביחזקאל

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>